

R. Simon

1

תרגום

תהלים כב

קט

← פְּעוּשָׁנָה וְשִׁבְחָא וְגִדּוּץ לְכַב אֶלְמִנְצָה עַל-אֵילַת הַשְּׁחָר מְזִמּוֹר לְדָוִד: בְּגִבּוֹרֵתָךְ: אֶל-שִׁבְחָא עַל

רש"י

וזמרה. (פ"א אינו): (א) אֵילַת הַשְּׁחָר. שם כלי כמו אילומי לעזרתי חושה (פסוק כ): השחר. לשון שיר. דבר אחר, על כנסת ישראל שהיא אילת אהבים הנשקפה כמו שחר (שה"ש ו י). ורבותינו דרשוהו באסתר. ומנחם פתר אילת לשון מעון, יבקש רלון (משלי יא כ), וכמו לשחר פניך (שם ו טו):

מצודת ציון

(א) אֵילַת הַשְּׁחָר. שם כלי זמר ידוע אז אצלם:

אבן עזרא

(א) לְמִנְצָה עַל אֵילַת הַשְּׁחָר. כאשר יראה כח עלות השחר, ויש אומרים כי הוא שם כלי ניגון. וידענו כי יו"ד אילותי (לקמן פסוק כ) כגבר אין איל (לקמן פה ה) בלא דגש, על כן הוא רחוק

רד"ק

(א) אֵילַת הַשְּׁחָר. הוא מכלי הנגון. ויש מפרשים אֵילַת מן אילותי לעזרתי חושה (פסוק כ), כלומר שהיא נאמר זה המזמור בכח עלות השחר. ויש מפרשים כי אילת שם כוכב הבוקר. ויש מפרשים אותו על דוד בעודנו בורח מפני שאול. והנכון כי אילת השחר נאמר על כנסת ישראל שהיו בגלות בבל. וסוף

מדרשי חז"ל

(א) לְמִנְצָה עַל אֵילַת הַשְּׁחָר. תניא רבי אומר: אינו דומה תימור של לבנה לתימור של חמה תימור של לבנה מתמר ועולה כמקל ותימור של חמה מפציע לכאן ולכאן. א"ר אבהו: מאי טעמא דרבי, דכתיב למנצח על אילת השחר מה אילה זו קרניה מפצילות לכאן ולכאן אף שחר זה מפציע לכאן ולכאן. א"ר זירא: למה נמשלה אסתר לאילה ולמר לך מה אילה זו רחמה צר וחביבה על בעלה כל שעה ושעה כשעה ראשונה, אף אסתר היתה חביבה על אחשוורוש כל שעה ושעה ראשונה. א"ר אסי: למה נמשלה אסתר לשחר לומר לך מה שחר סוף כל הלילה אף אסתר סוף כל הניסים שניתנו ליכתב. (יומא כט.)

למה נמשלה תפילת הצדיקים כאילת, לומר לך מה אילה זו כל זמן שמגדלת קרניה מפצילות, אף צדיקים כל זמן שמרכיבין בתפלה תפילתן נשמעת. (שם). דבר אחר, למנצח למי שהוא קופץ כאיל ומאיר לעולם

נושאי הפרק

- (א"ו) מדוע אין נשמעת התפלה כמו לאבותינו.
- (ז"ח) דוד מתאר שפלותו וחרפתו.
- (ט"ד) בקשה להצלה מהרה מכל שונאיו.
- (טו"ט) תיאור מעמדו ומצבו כנגד אויביו.
- (כ"ב) בקשה להצלה.
- (כ"ג) הודאה ותפלה לה' על ישועתו.

קצת שיר על יום אפוקים והמסעות

2

בֵּאלֹהֵי אֱלֹהֵי לְמַה עֲזַבְתָּנִי רְחוֹק מִיִּשׁוּעָתִי
 דְּבַרִי שְׁאַגְתִּי: גֵּאלֵהִי אֶקְרָא יוֹמָם וְלַיְלָה
 תַּעֲנֵה וְלִילָה וְלֹא־דַמִּיָּה לִי: וְאַתָּה קְדוֹשׁ

תְּקוּף קִרְבֵּן תְּדִירָא
 דְּקִרְצָתָא תְּשַׁבְּחָתָא
 לְדוֹד: בֵּאלֹהֵי אֱלֹהֵי מְטוּל
 מַה שְּׁבַקְתָּנִי רְחוֹק מִן
 פּוֹרְקֵנִי מְלִי אֶכְלִיּוֹתִי:

גֵּאלֵהִי אֲנָא קְרִי בִימְמָא וְלֹא תִקְבֵּל וּבְלִילָיָא לֹא שְׁתִּיקוּתָא לִי: וְאַתָּה קְדוֹשׁ דְּמִיתָב
 רִשׁ"י

(ב) למה עזבתני. עמידה היא ללכת בגולה, ואמר דוד תפלה זו על העמיד: רחוק מיישועתי. ומדנני
 שאגתי: (ג) אקרא יומם. אני קורא לך מיום אל יום, ואיך עונה: (ד) ואתה קדוש. ויוסג לשמוע
 תהלות ישראל מימים קדמונים:

מצודת דוד

(ב) אֱלֹהֵי אֱלֹהֵי. כפל המילה כדרך הקוראים והצועקים, מישועתי: (ג) וְלִילָה. ואף כלילה אני קורא ומתפלל:
 כמו ענני ה' ענני (מ"א י"ח לו): רחוק וגו'. רוצה לומר ולא דומיה לִי. לא אשתוק, כי כשהאדם נענה דרכו
 דברי שאגתי המה להתפלל על מה אתה רחוק לשתוק אבל לא כשעדיין לא נענה:

אבן עזרא

(ב) אֱלֹהֵי אֱלֹהֵי. פעמים כי בצרה היה, וטעם אלי אקרא רגע אחד ואדום, רק ולא דומיה לי: (ד) ואתה. תהלות ישראל. הבית ששם הארון כדרך בית קדשנו ותפארתנו אשר הללך אבותינו, וכל זה בעבור היות יושב דבק עם תהלות, כי י"א כי טעם יושב שאתה עומד ויושב קדם סלה, כמו שוכן עד (ישעיה נ"ט), כמו אתה ה' לעולם תשב (לקמן ק"ג).

רד"ק

(ב) אֱלֹהֵי אֱלֹהֵי. הכפל הקוראים והצועקים. ואמר אלי, דברי שאגתי: (ג) אֱלֹהֵי. ביום ובלילה אקרא ולא דומיה לי מצעקתי ואתה לא תענה: ודומיה שם לא תאר: (ד) ואתה. ואיך לא תענה, ואתה שאתה יושב

מדרשי חז"ל

למקרייה כליליא ולמיתנא מתניתין דידה ביממא, אמר להו רבי ירמיה לדידי מפרשא לי מינה דרבי חייא בר אבא כגון דאמרי אינשי אעבור פרשחא דא ואתנייה. (מגילה ד.)

אמרה אסתר לפני הקב"ה, לא כן עשית להם במצרים כיון שקראו לך שמעתם שנאמר: ואת צעקתם שמעתי. איוו צרה גדולה מזו פרעה אמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, ואמר כל מי שאינו ממלא מלאכתו תשימו אותו כחוך הבנין ומי שהוא ממלא מלאכתו לא היו עושין לו כלום, אבל כאן להשמיד להרוג ולאבד. אותם צעקו ונענו אנו צמנו והתפללנו וצעקנו ולא עניתנו, אם אין בנו מעשים עשה כשביל קדושתך ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. (ילקו"ש).

(ד) ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. מאה וארבעים ושבעה מזמורים שכתוב בספר תהלים כנגד שנותיו של יעקב, ללמדך שכל קילוסין שישראל מקלסין להקב"ה כנגד שנותיו של יעקב אבינו. מה טעם, ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. (מסכת סופרים מ:א). כ"ל קלוס שישראל מקלסין להקב"ה כבודו יושב ביניהם, שנאמר: ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. (ילקו"ש).

76

(ב) אֱלֹהֵי אֱלֹהֵי לְמַה עֲזַבְתָּנִי וְגו'. א"ר לוי: כיון שהגיעה אסתר לבית הצלמים נסתלקה הימנה שכניה, אמרה אלי למה עזבתני שמה אתה דן על שוגג כמזיד ועל אונס כרצון, או שמה על שקראתיו כלב שנאמר: הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחירתי, חזרה וקראתו אריה שנאמר: הושיעני מפי אריה. (מגילה טו:).

דבר אחר, יום ראשון אמרה אלי יום שני אמרה אלי יום שלישי צעקה בקול גדול אלי אלי למה עזבתני. דבר אחר, אלי בים ואלי בסיני ועזבתני. דבר אחר, למה עזבתני למה נשתנה עלי סדרו של עולם וסדרן של אמהות, מה שרה אמנו על ידי שעכבה פרעה לילה אחד לקה הוא וכל בני ביתו בנגעים, אני שאני נתונה בחיקו של רשע כל השנים הללו ואין אתה עושה לי ניסים. דבר אחר, שלש פעמים כתיב אלי, אלי אלי למה עזבתני, מבטן אמי אלי אהה, אמרה אסתר לפני הקב"ה רבונו של עולם שלש מצות הזהרת לאשה נדה וחלה והדלקת הנר כלום עברתי על אחת מהן, למה עזבתני. (ילקו"ש).

(ג) אֶקְרָא יוֹמָם וְלַיְלָה וְגו'. אמר ריב"ל: חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום, שנאמר: אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי. סבור מינה

עֲלָמָא עַל תְּשַׁבְּחֵי
 יִשְׂרָאֵל: הַעֲלֵךְ סִפְרוֹ
 אֲבָהֵתָנָא סִפְרוֹ בְּמִמְרָא
 וְשׁוֹבְתָנִין: וְקִדְמָךְ צִי
 וְאַשְׁתּוּיָכוּ וְעַל
 אֲתַרְחִיצוּ וְלֹא כְּהִיתוּ
 וְאַנָּא זְחִיל חֲלַשׁ וְלֹא
 גְּבַר סְכָל חֲסוּדֵי בְּנֵי
 נְשָׂא וּמְתַרְמָמוּתָא דְעַ
 בְּרִישֵׁיהוֹן:

(1) ואנכי תולעת. כל ישן י"ג, פוטר מים (משלי י

מצודת

(ח) יפסירו. ענין פתיחה. כפ

רבות היית תהלות ישראל, כי (ה) בטחו ותפלאטמו. כאשר ב עמדי את הזולת, כי יאמרו י כמלות שונות: (ח) יפסירו. י

ואתה תהלות ישראל כדרך ד (דברים י"א). וי"א כי אתו ואתה הוא הקדוש המהולל (הושע י"א ט): (ה) בך. כבר צרה היו לכטח, ובעת צרתו (ו) אֱלֹהֵי. לבדך זעקו ולא ני לא כושו: (ז) ואנכי. רחוק ה

וקיים לעולם היית פעמים רב מהללים אותך בהושיעך א תושיעני כי אתה קיים לעד (ה) בך. כמה פעמים בטחו מצרתם, ולא היה שקר בטו הבטחון כי לא היה להם בט

(ז) ואנכי תולעת ולא איש וג העמים חשק ה' ככם כי אחם לישראל, חושקני בכם שאפילו גדולה אתם ממעוטין עצמכם לפנ לפני ואנכי עפר ואפר, למשה וא ואמר ואנכי תולעת ולא איש. ז נחתי גדולה לנמרוד אמר הבה נכ

רש"י שם [דבר המוכן ואינו עשוי להניחו למחר, כגון חתיכות בשר חתוכות לפני האורחים, וכן דגים, עכ"ל ומבואר ד"מנות" היינו דבר הראוי לאכילה, וה"נ מ"ש נקרא "ומשלוח מנות" היינו דבר המבושל ומוק לאכול].

[ביאור הגר"א סי' תרצה ס"ק י"ז]

(ז) דבר המוכן לאכול תיכף. כתב השו"ע [הרצ"ה סי']: חייב לשלוח לחבירו שתי מנות בשר או של מיני אוכלים וכו'.

וכתב זניאור הגר"א [ס"ק י"ז]: מנות בשר. כמ"ש בספ"ק די"ט [בנייה]

י"ז: ז"ש אומרים אין משלחין [זני"ט אלא "מנות"], וע'

ושמחה"י כולה ביום, וכשהחשיך התפלל מעריב וחזר ללימודו.

רמט

משלוח מנות תרנגולת מבושלת ודגים מבושלים" וכיוצא בזה, (ו) דבר המוכן לאכול תיכף"י.

רנ

ל שיר של יום לפורים, "על אילת השחר" (כ"ב). ל

מקורות וביאורים

גמולו בראשו. ויתכן ע"ד מה ששמעתי בשם הגר"א ד"ל מווילנא על מה דאיתא במס' מגילה [טז]. על העץ אשר הכין לו, תנא לו הכין, דלכאורה לא נתחדש מאמר חדש ממה שאמר קודם אשר הכין לו, ומה מחדש לנו התנא "לו הכין". ומגיה הגר"א ז"ל תנא "לו הכין וגו'" וכוונתו דתנא אחי לאשמועינן דעל המן נאמר בתהילים לו הכין כלי מות, שחלו אותו על העץ שהכין לעצמו להיות לו כלי מות, ודפח"ית. ולכן אומרים בפורים מזמור שגיון לדוד שנאמר בו ולו הכין כלי מות. עכ"ד ה"מקרא סופרים".

ויש שנהגו לומר מזמור פ"ג, דהנה התוס' במגילה [דף ד.] כתבו, דהטעם שאומרים על אילת השחר, משום דכתיב ביה מפלה לעכו"ם, ודבריהם צ"ב כמו שעמד ע"ז במסורת הש"ס שם, דבמזמור "על אילת השחר" לא כתוב מפלה לעכו"ם, והביא שם גירסא, דכוונתם למזמור פ"ג דכתיב ביה מפלה עמלק, ע"ש. ורכינו בהגהותיו למסכת סופרים [הו"ד במילואים] ציין לדברי התוס' ולגירסת המסורת הש"ס, ע"ש. אבל מבואר כאן במעש"ר, דרכינו נהג כפי הנוסח המובא כתוס' לפנינו, ובטור סי' קלג, לומר למנצח על אילת השחר.

יז. כדכתיב [אסתר ט, כב] "ימי משחה ושמחה", וכמ"ש הרמב"ם בהל' מגילה פ"ב ה"טו כיצד חוכת סעודה זו שיאכל כשר ויתקן סעודה נאה כפי אשר תמצא ידו, ושוחה יין וכו'. יח. יש לעיין אם כוונתו שצריך לשלוח ב' מינים דהיינו גם תרנגולת וגם דגים, או דעיקר כוונתו רק שצריך שיהיה דבר מבושל המוכן לאכילה תיכף, אבל א"צ ב' מינים, וצ"ע. ובערוך השולחן [סי' תרצה ס"ד] כתב בפשיטות, דצריך שיהיה ב' מינים, ולא סגי בכ' חתיכות ממין אחד, ע"ש. יט. וכ"כ המג"א [סי' תרצה ס"ק יא] בשם המהרי"ל, דשתי מנות בשר היינו מבושלים הראויים לאכילה, ע"ש.

כ. כ"כ התוס' במגילה [ד. ד"ה פסק], והטור בסי' קלג, וכתב הפרישה [שם סק"ז] דמזמור זה נדרש בגמ' [יומא כט. ומגילה טו.] על מרדכי ואסתר.

אכן במס' סופרים [פי"ח ה"ב] איתא שאומרים בפורים שגיון לדוד [תהילים ז]. ועיי' בבית יוסף [בסי' תרצג] שכתב בשם הארחות חיים, השיר שהיו הלויים אומרים במקדש [בפורים] "שגיון לדוד", ע"כ. וכתב בפירוש "מקרא סופרים" [מרי"א לנדא, סובאלק תרכ"ב], לפי שנאמר בו "ישוב עמלו בראשו", והוא ע"ד מה שאומרים בעל הניסים והשכות לו

← אֵיבֵי יִשְׁבוּ יִבְשׁוּ רַגְעַ: פִּי אֶשְׁגִּיזוּן לְדָוִד לְחַדָּא בְּלִהוֹן בְּעַלֵי דְכְבִי יְתוּבוֹן יִבְהַתּוֹן פְּשָׁעָא: א תְּרַגְמָא דְאֻדִיתָא לְדָוִד דִּי שְׂבַח קָרָם יִי מְטוֹל דִּי אָמַר שִׁירְתָא עַל תְּבִירָא דְשָׁאוּל בְּרִישׁ

ויבהלו וגו'. מהו ישובו יבשו רגע. אמר רבי יוחנן לעמיד לכוז הקב"ה דן את הרשעים ומחייבן לגיהנם, והם מתרעמין עליו, והקב"ה מחזירן וחוזר ומראה גילוינין שלהם, ודן אותם ומחייבין והוא מחזירן לגיהנם, הרי צושה כפולה. ר' שמואל בר נחמני אומר לעמיד לכוז כל אומה קוראה לאלהיה ואין עונה, וחזרין וקוראין להקב"ה, ואומר להם אילו אלי קראתם תחילה הייתי עונה אתכם, עכשיו עשיתם עבודה זרה עיקר ואומי טפילה, לפיכך איני עונה, שנאמר ישועו ואין מושיע (לקמן י"ח מ"ג) זו עבודה זרה. ואחר כך על ה' ולא ענם, לכך נאמר ישובו יבשו: רגע. במעט זמן: (א) שגיון לדוד. מנחם אמר שגם זה אחד משמות הזמר על סם הכלי. וכן פירש על שגיונות

מצודת דוד

חשב לנמנע: ישובו. או יהיו חוזרים מרעתם לבקש שלומי, וברגע ההוא יבשו ולא לאחר זמן, כי אמחול להם על מה שעשו בי ולא תזכרנה עוד להיות להם לבושה: (א) שגיון לדוד. התפלל בזה

אבן עזרא

ישובו. ינחמו, או יבקשו שלומי: (א) שגיון. יש מפרשים בו תענוג, כמו תשגה תמיד (משלי ה יט).

רד"ק

מחשבתם ישובו אלי להיות בשלום עמי, ובאותו רגע יהיה להם בושה ממני: (א) שגיון. כבר בארנו כי שגיון אחד ממיני הניגון. ורבותינו ז"ל אמרו כי

מדרשי חז"ל

לרשעים מראה להם גן עדן ומקומות פנויים לתוכם, ואומר להם המקומות האלו לכם ולחברותיכם, אלא שנתחייבתם ועשיתם מעשים רעים וירשתם גיהנם, רשעים יורשים גיהנם שלהם ושל צדיקים, וצדיקים יורשים גן עדן שלהם ושל רשעים. אמר רבי יהושע בן לוי, אין הקב"ה מקלל את

נושאי הפרק

- (א-ג) דוד קורא לה' להצילהו מאויביו.
- (ד-ו) דוד מתקומם נגד העלילות שטפלו בו שונאיו.
- (ז-י) בקשה מה' לקום נגד אויביו ולכלותם.
- (יא-יד) בטחון באלהים שיעניש את הרשעים.
- (טו-יז) מפלת הרשעים.
- (יח) הודאה לה' על הישועה הגדולה.

קִישׁ דְּמִן שְׂבַח בְּנֵי בְיָ אֱלֹהֵי בְּמִי סְפָרִית פְּרוֹק יְתִי רְדָפִי וּפְצָא יְתִי: גְּדִי יִתְּבֵר הֵךְ אַרְיֹתָא וְ יִפְשַׁח וְלִית דִּיפְצִי: אֱלֹהֵי אֵין עֲבַ שִׁירְתָּא הָדָא בְּכֹו בִּישָׂא אֵין אִית

בוש. מה כושי משונה (ז) אם עשיתי

מצוד שר. מלשון שירה: ע"ז דב כזבי (ממדנר כה יט): ג פור יפרק ו

אמצא מציל כי כולם קמ בכפי. האם עשיתי לעשו שהיה שאול אי

ע"ז דברי בוש. כמו שכ יכתבו למעלה בתחלת ט ע"ז דברי בוש בן ימינ שהיה יפה, כדרך כי א א, וזה רחוק בעיני שיו הפך סגיא נהור, ומה לכרכה שלא תשלוט ב רחוק הוא מאד. והנכון, שמו, והוא מבני בנימין

דוד. ודברים ועניינים רבי רבות חשב להרגו: (ב) ג לכן הושיעני מכל רוי (ג) כאריה. על שהיה נ ואמר כאריה כי הוא

למשיחי, לא כך אמרת יו אויבך לא שאול שנאמר: ב כן כתיב גם כמדעך מלך וזונוה אתה מעלה עלי, י יבין (ב) ה' אלהי בך חסיתי.

אֲשֶׁר-אֶשֶׁר לַיהוָה עַל-דְּבַר-כּוֹשׁ בְּן־יִמִּינִי:
 בַּיהוָה אֱלֹהֵי בְּנֵי חֲסִיתִי הוֹשִׁיעֵנִי מִכָּל־
 רָדְפֵי וְהַצִּילֵנִי: ג פֶּן־יִטְרֹף כְּאַרְיֵה נַפְשִׁי
 פֶּרֶק וְאִין מְצִיל: ד יְהוָה אֱלֹהֵי אִם־עֲשִׂיתִי
 זֹאת אִם־יִשְׁעוּל בְּכַפִּי: ה אִם־גַּמְלֹתַי

קִישׁ דָּמֹן שִׁבְטֵי בְּנֵימִין:
 ב יי אֱלֹהֵי בְּמִימְרָד
 סַבְרִית פְּרוֹק יָתִי מִכָּל
 רָדְפֵי וּפָצָא יָתִי: ג דִּלְמָא
 יִתְפַּר הַיָּד אַרְיֹתָא נַפְשִׁי
 יִפְשַׁח וְלִית דִּיפָּצִי: ד יי
 אֱלֹהֵי אִין עֲבִדִית
 שִׁירְתָּא הָדָא בְּכֹנְתָא

בִּישָׂא אִין אִית מְלוֹמָא בִּידֵי: ה אִין פְּרָעִית לְבַעַל שְׁלָמֵי בִישׁ וְדַחְקִית מְעִיקֵי מִנֵּן:

רש"י

כּוֹשׁ. מה כושי משונה בעורו אף שאלו משונה צמעשו: (ג) פורק. לשון פרקו נזמי הזהב (שמות לט ט): (ד) אִם עֲשִׂיתִי זֹאת. מה שמפורש אחריו: (ה) אִם גַּמְלֹתַי שׁוֹלְמֵי רַע. אם גמלתי כגמולו:

מצודת דוד

כּוֹשׁ בֶּן יִמִּינִי. זה שאלו הבא מבנימין, וקראו כוש, כי היה משונה במעשיו לשבח ככושי הזה המשונה בעורו: (ג) פֶּן יִטְרֹף. כשלא תושיעני יתגבר עלי האריב, ופן יטרפני כאריה: פורק. ישבר אותי ולא אמצא מציל כי כולם קמו עלי: (ד) אִם עֲשִׂיתִי. אם כשעשיתי את זאת לכרות כנף מעיל שאול: אִם יֵשׁ עוֹל בְּכַפִּי. האם עשיתי לעשות עול לבזותו להעמידו מלובש מעיל קרוע כדרך הפחותים: (ה) אִם גַּמְלֹתַי. בעוד שהיה שאלו איש שלומי וכי גמלתיו אז רעה תחת טובה כאשר חשב הוא שאני לו לאויב:

מצודת ציון

שר. מלשון שירה: על דברי. ענין בעבור. כמו ועל דבר כזבי (נמנר כה ט): (ג) פורק. ענין שבידה. כמו ופרסיהן יפרק (זכריה יא טו):

אבן עזרא

שאלו בחיר ה' הנה יחבל און: (ב) ה', חסיתי. פועל עומד, ולעולם דבק עם בית: (ג) פֶּן יִטְרֹף. כל אחד מאויביו, כמו בנות צעדה עלי שור (בראשית מט ככ). וטעם פורק כי האריה יפסיק המפרקת: ואין מציל. רק אתה, על כן למעלה והצילני: (ד) ה', הטעם, אִם עֲשִׂיתִי כזאת שטרפתי ופרקתי. וטעם כף, כי בה יכה האדם ויהרג: (ה) אִם, שׁוֹלְמֵי. מהבנין הקל אף על פי שלא נמצא מהבנין הקל שלומים, כי אם מהכבד. וי"א שהיה בשלום עמי. וטעם

על דברי כוש. כמו שכותבין כותבי ספרד הפיוטין, יכתבו למעלה בתחלת טור הפיוט טעם פיוט ידוע: על דברי כוש בן ימיני. יש אומרים שהוא שאלו שהיה יפה, כדרך כי אשה כושית לקח (כמדבר יב א), וזה רחוק בעיני שיורידו מלת שבח לגנאי, וזה הפך סגיא נהור, ומה שאמרו רז"ל שלא הזכירו לברכה שלא תשלוט בו עין הרע (עין מ"ק טז), רחוק הוא מאד. והנכון, שזה כוש היה יהודי וככה שמו, והוא מבני בנימין, כי רחוק הוא שיאמר על

רד"ק

עליהם, ואם יפרוק אין מציל. ופורק מענין ופרקת עולו: (ד) אִם עֲשִׂיתִי זֹאת. אם זאת עשיתי מה שהוא עושה לי, וזה הוא מה שהוא מפרש אִם גַּמְלֹתַי שׁוֹלְמֵי רַע. אם עשיתי בידי רע לאדם בידי רע לאדם בעוול ובחמס: (ה) אִם. מי שהיה עמי בשלום גמלתיו רע

דוד. ודברים ועניינים רבים היה לו עם שאלו ופעמים רבות חשב להרגו: (ב) בך חסיתי. ולא בעזרת אדם לכן הושיעני מכל רודפי הנתמכים עם שאלו: (ג) כְּאַרְיֵה. על שהיה מלך אמר פורק ואין מציל. ואמר כאריה כי הוא גבור שבחיות ונקרא מלך

מדרשי חז"ל

(ג) פֶּן יִטְרֹף כְּאַרְיֵה נַפְשִׁי וְגו'. מה האריה הזה יושב על טרפו ומפספסו, כך היה דואג ואחיתופל יושבין עלי לפספסני, פורק ואין מציל, אין אחד מן אוכלוסיו של שאלו מלמד עלי זכות. (שם). (ד) ה' אֱלֹהֵי אִם וְגו'. אם גמלתי שלומי רע לישראל, ואחלצה צוררי ריקם בעובדי אלילים, וכבודי לעפר ישכן סלה זו מלכות. (שם).

למשיחי, לא כך אמרת יבושו ישובו כל אויבי מי הן אויבך לא שאלו שנאמר: מכף כל אויביו ומכף שאלו, לא כן כתיב גם במדעך מלך אל תקלל. אמר לפניו רבש"ע זדונות אתה מעלה עלי, שגגות העלה עלי, שגיאות מי יכין. (שם). (ב) ה' אֱלֹהֵי בְּךָ חֲסִיתִי. כך בתורה שבו כ"ב אותיות. (שם).

דְּבַר
 שְׁעָא:
 לְ בַר
 זַמְמוּדָה
 מוּ שַׁל
 כַּן אֵל,
 עַר אֵלֵי
 נִשּׂוּ שַׁל
 הָהּ עַל
 ל' וְזַנּוּ
 שְׂבִיקָה
 זַרְעוּ.
 לֹא יִפּוּל
 ה' עַל
 ל' דְּבַרֵי
 יוֹן כִּנְף

מלשון

הוא על

זי שהיה זה אינו נאתו אל

ה בקללה הצדיקים ובשו ולא

תה מקלל

← אַז טוּ בּוֹר כָּרָה וַיַּחְפְּרֶהוּ וַיַּפֵּל בְּשַׁחַת יַפְעֵל:
 ← דִּי יָשׁוּב עִמְלוֹ בְּרֵאשׁוֹ וְעַל קִדְקֵדוֹ חֲמָסוֹ
 יֵרֵד: יֵי אֹדְדָה יְהוָה בְּצַדְקוֹ וְאִזְמֵרָה שֵׁם
 יְהוָה עֲלֵיוֹן: פ ח א לְמִנְצַחַ עַל-הַגְּתִית

צַמְעֵר לְשִׁקְר וְעֵדֵי
 עִמְלָא וַיֵּלֵד שְׁקָרָא:
 טו שׁוֹחַ חֲפֵר וְנִמְצִיָּה
 וַנִּפֵּל בְּשׁוֹחַתָּא דִּי עֵבֵר:
 זִי יֵתוּב לְעֵתִיָּה בְּרֵשִׁיָּה
 וְעַל מוֹקֵדִיָּה חֲמוּפִיָּה
 יֵיחֹת: יֵי אִשְׁבַּח יֵי

בְּצַדְקָתִיָּה וְאִשְׁבַּח שׁוֹם אֱלֹהָא עֲלָאָה: א לְשַׁבְחָא עַל כְּנוֹרָא דְאִתִּי מִנַּת תְּשַׁבְּחָתָא לְדוֹר:
 רש"י

(יח) אודדה ה' בצדקו. כשילדיק הדין הגמור לשפוט הרשעים כרשעם: (ח) הגתית. כלי זמר שנה מגת,

מצודת דוד

מצודת ציון

מעשיהם הרעים לא בהזדמן עשאו כי אם חשבו עליהם מתחלה לעשותם, וכדבר הזה עצמו יהיה גמול תשלומיהן: (טז) בור כרה. כזה יפרש המקרא שלפניו, ויאמר הנה הבור אשר כרה וכתחילה חשב לחפרו על מי, אזי גמולו אשר בעצמו יפול בו: (יז) ישוב עמלו. קדקדו. כפול הדבר במלות שונות להתמדתו: (יח) בצדקו. כאשר ראוי להודות על הצדקת דינו: ואזמורה. אשבח

(טז) בשחת. בבור. כמו כרה שחת (משלי טו טו): קדקדו. הוא אמצעית הראש, שם יחולק השער אילך ואילך: (א) הגתית. כלי זמר הבאה מגת:

אבן עזרא

נחפשי: (יז) ישוב. העמל שחשב שב כראשו ובעבור שהזכיר קדקדו אמר ירד כי הגזרות באות מהשמים בעבור חמסו: (יח) אודדה. שדן דין צדקו והזכיר עליון כנגד ירד: (א) למנצח על הגתית, ה' אדונינו.

רד"ק

עתיד כמו שפירשנו: (יז) עמלו. שקרו, שהיה עושה ברדפו אחרי ישוב כראשו: ועל קדקדו חמסו ירד. כפל ענין במלות שונות: (יח) אודדה. ואז אודה ה' כפי צדקו שעשה עמי: ואזמורה שם ה' עליון. כי הוא עליון על הכל ויעשה ביצורים כחפצו: (א) הגתית. כבר פירשנו כי גתית ממיני הנגון. ויש אומרים כי

וכשיוצאים בדבור הוא כחבלים, ודמיון המעשה הוא הלידה. ואמר כי דבר האון כפיו, כי יחשבנו כלבו ויוציאנו למעשה. ואון ועמל ושקר ענין אחד אלא שהמלות שונות: (טז) בור. כפל ענין במלות שונות. ואמר כי הוא כרה בור להפילני בו והוא יפול בו, התנבא שימות שאול בחרב, ואמר ויפול עבר במקום

מדרשי חז"ל

אמר ליה לא את אחנת עמי דכל מה שאת מכניס אנא נסבא, לא הוה ליה פתחון פה, הוה כל מה דשיקרא מכניס פחתא נסבא, זהו והרה עמל וילד שקר. (שם).
 (יח) אודדה ה' בצדקו. א"ר לוי: כשתעשה אותנו עליונים בעולם הזה על הכל שנאמר: ונתתך ה' עליון. א"ר יהושע בן לוי: ככל מקום שאתה מוצא מפלתן של רשעים הודאה מלמעלה והודאה מלמטה, מה טעם אודה ה' בצדקו, מה כתיב בתריה למנצח על הגתית זה אודם, מה כתיב בתריה אודה ה' בכל לבי. (שם).
 (א) על הגתית וגו'. זה שאמר הכתוב שלחו מגל כי בשל

ונכנסו לחבה שנאמר: שנים שנים באו אל נח. אתא שיקרא בעי למיעל, אמר ליה נח אין את יכיל למיעל אלא אם כן נסבת לך זוג, אזל פגע בפחתא אמר ליה פחתא מן הן את אתי, אמר ליה מנח דאזלי למיעל לתיבותא ולא שבק לי ואמר אם יש לך זוג עול ואי לא תיעול, אם את בעי תהי בר זוגי, אמר ומה את יהיב לי, אמר אנא מתקן עמך דכל מה דאנא מסגל את נסבת, אתקינן ביניהון דכל מה דשיקרא מכניס תהא פחתא נסבא ועלון תרויהון לתיבותא, כיון דנפקין הוה שיקרא אזיל ומכניס פחתא נסבא דקדמי קדמי, אזל שיקרא אמר ליה הן אינן כל מה דסגילית.

נישאי הפרק

(א-ג) גדולת ה' בעולם, והשבתת הרשעים.
 (ד-ה) נחיתות האדם מול עצמת השמים והכוכבים.
 (ו-ט) גדלות האדם וממשלתו בבריאה.

ב"י אֱלֹהָא רְבוּנָא פִּי
 חֲלִיל שְׁמֵךְ וּמְלֵךְ
 בְּכֹלֵא אֲרַעָא דִּיהֵב
 וַיִּקֵּךְ עֵיל מִן שֵׁב
 גִּמְפּוּס עוֹלָמֵיָא וַיִּנְ

שס מניס אומניס לע:
 אדוס שעמידה לידך
 דרכמי לכדי (ישעיה סג)
 מוכיח: (ג"ה) מה אדוי
 מדת החמטונים, לא הי
 שכינתך ביניהם: אשר ו
 ראוי שתמנהו על השמי
 יקדת עוז מפי עוללים

מצוד
 (ב) תנה. כמו נתת, עתיד
 במקרא: (ג) עוללים. אף ג

בעבור אשר גם הוד שכי
 (ג) מפי עוללים ויונקים.

זה המזמור נתנו למשפר
 מבני לוי כמו לידותן
 מתפארת והדומה לה וו
 יתיחס אל משפחת עובד
 לא מצאנו ומהבילים

כשהיה דוד בגת אמרו.
 עוכד אדום הגתי, והמ
 והודאה לאל וסיפור גבו
 הוא אדון כל הברואים:
 כמו מה אדיר אתה כי
 אדיר בכל הארץ רוצה
 הארץ, אבל ההוד הגדול
 כי הארץ דבר קטן כנו

קציר, למי הוא אומר שי
 חלקיה אמר למלאכים. ור
 אין מזמירין לא על הקציר
 אלא על הגת, שנאמר:
 (ב) מה אדיר שמך וגו'.
 מוצאים המלאכים מדי
 אדם נמלך בהם שנאמר:
 ליתן תורה לישראל אמו

אֲמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם וּבְנֵי עֲלִיּוֹן כְּלַכְּם:
 וְאַכֵּן כְּאֲדָם תִּמּוֹתוֹן וּכְאֶחָד הַשָּׁרִים תִּפְלוּ:
 הַקּוֹמָה אֱלֹהִים שְׁפֹטָה הָאָרֶץ כִּי־אַתָּה
 תִּנְחַל בְּכָל־הַגּוֹיִם: פ 7 פג א שיר מְזֻמּוֹר

אתון חשיבין והיך
 אנגלי מרומא בלכון:
 זכרם בקושטא היך בני
 נשא תמותון והיך חד
 מן רברבניא תפלו:
 חקום יי דון ית כל
 יתבי ארעא ארום את

תחסין בכל עממיא: א שיר ושבתא על ידא דאסף:

רשי

(ו) אלהים אתם. מלאכים, כשנחתי לכם את המורה נתתיה לכם על מנת שאין מלאך המות שולט עוד נכס: (ז) אכן כאדם תמותון. אכן כאלה הראשון תמותון, אחרי שחזלתם מעשיכם כמוהו: וכאחד השרים. הראשונים שמתו, כן

מצודת דוד

ה', הנה כאשר צויתי אתכם על הדינים אמרתי אז שבעבורם תהיו כמלאכים ולא תשלוט בכם המיתה: ובני עליון. כפל הדבר במלות שונות: (ז) אכן. באמת

אכן עזרא

מושכ אלהים ישבתם: ובני עליון. כמלאכים: (ז) אכן. אין אחס רק כאדם תמותון, והטעם כי נשמתכם נשמת המלאכים, והנה אינכם רק כגופות תמותון, וכאחד השרים המתגברים ועושים חמס, וככה דרך שרים וכל שופטי ארץ: (ח) קומה. תפלת המשורר, או

רד"ק

השופטים נקראו אלהים כשהם שופטי אמת, אני אמרתי שתהיו אלהים באמת ותדמו לבני עליון שתקראו גם כן אלהים שהם מלאכים ותשפטו צדק: (ז) אכן. אני רואה במעשיכם שתשחיתו מעלת נשמתכם וכשתמותון תמותון כאחד האדם, ותמות נשמתכם עם הגוף שהוא אדם ולא תעלה עם בני עליון: וכאחד השרים. שהם שופטים ונוהגים בני

מדרשי חז"ל

תפולו, אלו שרים של מעלה, שנאמר: יפקוד ה' על צבא המרום במרום. (ילקוט"ש).
 (ח) קומה אלהים שפטה הארץ וגו'. העבר את אלו, תהא אתה מולך במשפט. היה רב סימאי אומר: כל בריות של

נושאי הפרק

- (א) מחשבות הגוים ומיזמותיהם להרע לישראל.
- (ב) שמות העמים האויבים לישראל.
- (ג) תפלה לגילוי גבורות ה' כבעבר.
- (ד) פירוט העונשים שיעשה לגויים.
- (ה) בכניעת האויבים יתגדל שם ה' בעולם.

ב אלהים לא תשתוק
 לא תחרשל ולא תש
 אלהא: ג ארום הא כ
 דבבד מתרגשין וס
 זקיפו רישא: ד על ג
 נכילו רזא ומתמלכין
 דמתמטשין באוצו
 האמרין אתו ונכו
 מלמיהו עם ולא אן
 שמא דישראל תג

(ב) אף דמי לך. אל תח
 אלא עליך להשכיח את ש

מצוד

(ב) דמי. ענין שחיקה. כמו
 תשקופ. ענין מנוחה: (ג) יהב
 מלשון ערמה: (ד) ונכחידם.
 הארץ (ט)

נשאו ראש. מרימים ראש
 רע על ישראל הצפונים הו
 יזכרו

מזמור לאסף: (ב) אלהים
 מגורת וידום אהרן (ויקרא)
 משרש אחר. וטעם אל שז
 (ג) כי, יהמיון. מגורת הו

זה המזמור נאמר על המל
 כשבאו עליו בני שיער
 בדברי הימים, והיו עמהם
 וקרובים זה לזה אע"פ
 (ב) אלהים. אל תדום לעו
 אויביך. כי הנה נתקבצו
 להשמידנו ונשאו ראש לד

מעלה, שנאמר: אני אמרתי
 לא למד תורה ולא עשה ר
 כבריות של מטה, שנאמר: ז
 (ב) אלהים אף דמי לך ז
 הכתוב שומר מצוה לא י
 שלטון ומי יאמר לו מה
 להקב"ה מה לעשות. אומרי
 קומה ה' אומרים לו שוב
 רבבות אלפי ישראל. אומרים

תלו

תהלים פג

תרגום

לְאֶסֶף: כְּאֱלֹהִים אֶל־דְּמִי־לְךָ אֶל־תַּחֲרֹשׁ
 וְאֶל־תִּשְׁקוּט אֵל: גְּבִי־הֵנָּה אוֹיְבֶיךָ יִהְיֶינָה
 וּמִשְׁנֵאֵיךָ נִשְׂאוּ רָאשׁ: ד־עַל־עַמְּךָ יַעֲרִימוּ
 סוּד וְיִתְעַצְּוּ עַל־צְפוּנֶיךָ: הֶאֱמְרוּ לָכֹן
 וּנְכַחֲדֵם מִגּוֹי וְלֹא־יִזְכַּר שֵׁם־יִשְׂרָאֵל עוֹד:
 וְכִי נִוְעַצְּוּ לֵב יַחֲדוּ עֲלֶיךָ בְּרִית יִכְרְתוּ:
 שְׂמָא דְיִשְׂרָאֵל תּוֹב: וְאָרוֹם אֲתַמְלִכּוֹן בְּכֹל לֵבָא עֲלֶיךָ פַּחְדָּא וְאַמְטוּלְתְּךָ קִימָא גְזָרִין:

בְּאֱלֹהִים לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְךָ
 לֹא תִתְחַרְשׁ וְלֹא תִשְׁדוּךְ
 אֱלֹהִים: גְּבִי הֵנָּה הֵא בְעַלֵּי
 דְבִבְךָ מִתְרַגְּשִׁין וְסִנְאֵיךָ
 וְקִיפּוּ רִשְׁאָא: ד־עַל עַמְּךָ
 נִבְלִיּוּ הֲוֵא וּמְחַמְלִכִין עַל
 דְּמִתְמַשְׁשִׁין בְּאוֹצְרֶיךָ:
 הֶאֱמְרִין אַתּוּ וּנְכַחְסוּן
 מִלְמַתְהוּ עִם וְלֹא אֲדַפְר
 שְׂמָא דְיִשְׂרָאֵל תּוֹב: וְאָרוֹם אֲתַמְלִכּוֹן בְּכֹל לֵבָא עֲלֶיךָ פַּחְדָּא וְאַמְטוּלְתְּךָ קִימָא גְזָרִין:

רש"י

(ג) אֵל דְּמִי לְךָ. אֵל מִתָּן שְׂחִיקָא לַעֲוֹנוֹתֵינוּ שְׂחִיבֵינוּ מִרַעִים לָנוּ: (ו) עֲלֶיךָ בְרִית יִכְרְתוּ. נִרְמֵז זו אֵינָה
 אֵלָּא עֲלֶיךָ לְהַשְׁמִיט אֶת שְׂמֶךָ, שְׂאִין אִתָּה קְרוּי אֱלֹהִים אֵלָּא לָנוּ, אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וּמֵאַחַר שֶׁלֹּא יִזְכַּר שֵׁם יִשְׂרָאֵל

מצודת דוד

מצודת ציון

אף בכל גויי הארץ תאהב העניים דכאי הרוח
 והנחלתם לך לנחלה, לזה שפוט את משפטם: (ב) אֵל
 דְּמִי לְךָ. לא יהיה לך דומיה: אֵל תַּחֲרֹשׁ. אל תשתוק
 ואל תנוח מלהפרע: (ג) יִהְיֶינָה. לכלות את ישראל:
 נִשְׂאוּ רָאשׁ. מרימים ראש ועולים מעלה מעלה: (ד) יַעֲרִימוּ סוּד. מערימין עצה בסוד לבל יגלה עצתם, לחשוב
 רע על ישראל הצפונים ונסתרים בצלך לבטוח בך: (ה) אֶמְרוּ. אומרים זה לזה נכריתם מהיות עוד גוי, ולא
 יזכרו עוד: (ו) עֲלֶיךָ. כרתו ביניהם ברית לקום עליך להשחית עמך:

כְּדְּמִי. ענין שתיקה. כמו לך דמיה תהלה (לעל קה ט):
 תִּשְׁקוּט. ענין מנוחה: (ג) יִהְיֶינָה. מלשון המיה: (ד) יַעֲרִימוּ.
 מלשון ערמה: (ה) וּנְכַחֲדֵם. ענין כריתה. כמו ותכחד מן
 הארץ (שמות ט טו):
 נִשְׂאוּ רָאשׁ. מרימים ראש ועולים מעלה מעלה: (ד) יַעֲרִימוּ סוּד. מערימין עצה בסוד לבל יגלה עצתם, לחשוב
 רע על ישראל הצפונים ונסתרים בצלך לבטוח בך: (ה) אֶמְרוּ. אומרים זה לזה נכריתם מהיות עוד גוי, ולא
 יזכרו עוד: (ו) עֲלֶיךָ. כרתו ביניהם ברית לקום עליך להשחית עמך:

אבן עזרא

עלי: (ד) יַעֲרִימוּ. ערמת סוד. וטעם צְפוּנֶיךָ צפונים
 בסתרך כנגד סוד: (ה) אֶמְרוּ. אלה לאלה: מְגוֹי.
 מהיותם גוים: (ו) כִּי נִוְעַצְּוּ. עצת לב יחדיו. וטעם
 עֲלֶיךָ כִּי שְׂמֶךָ נִקְרָא עליהם:

מִזְמוֹר לְאֶסֶף: (ב) אֱלֹהִים. כמו שופט: דְּמִי. שתיקה,
 מגזרת וידום אהרן (ויקרא י ג), אף על פי שהוא
 משרש אחר. וטעם אל שאתה תקיף שתוכל להושיע:
 (ג) כִּי, יִהְיֶינָה. מגזרת המון, כי ברוכס הם הומים

רד"ק

יקחו עצה וסוד גוי עם גוי בערמה לבא עלינו:
 צְפוּנֶיךָ. ישראל שהם צפונים בסתרך: (ה) אֶמְרוּ לָכֹן
 וּנְכַחֲדֵם מִגּוֹי. מהיות גוי. שיהיו הנשארים מועטים
 ומפוזרים בנוסם עד שלא יהיו עוד גוי ולא יזכר
 שםם עוד: (ו) כִּי נִוְעַצְּוּ. אף על פי שהיו נלחמים זה
 עם זה הגוים האלה, עתה נועצו לב יחדיו כדי
 להלחם בישראל. וטעם עֲלֶיךָ כִּי יִאמְרוּ לא תוכל

זה המזמור נאמר על המלחמה שהיתה בימי יהושפט
 כשכאו עליו בני שעיר ועמון ומואב כמו שאמר
 בדברי הימים, והיו עמהם גוים אחרים שהיו שכנים
 וקרובים זה לזה אע"פ שלא נזכרו שם כפרט:
 (ב) אֱלֹהִים. אל תרום לעת הצרה הזאת: (ג) כִּי הִנֵּה
 אוֹיְבֶיךָ. כי הנה נחקצו גוים רבים עלינו הומים
 להשמידנו ונשאו ראש להתגבר עלינו: (ד) עַל עַמְּךָ.

מדרשי חז"ל

הוא מתעורר, שנאמר: ויקץ כישן ה'. אל תחרש ואל
 תשקוט עד שאתה רואה עלבון בניך. (ילקו"ש).
 (ד) עַל עַמְּךָ יַעֲרִימוּ סוּד וְגוֹי. מתרעמים ובאים על עמך
 כשביל שמקיימים את התורה, שנאמר: סוד ה' ליראיו.
 יתיעצו על צפוניך, נוטלין עצה על מזבח שלך לעוקר,
 כמו שאמר על ירך המזבח צפונה, שלא נקריב לך קרבנות.
 (שם)

מעלה, שנאמר: אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם.
 לא למד תורה ולא עשה רצון אביו שבשמים הרי הוא
 כבריות של מטה, שנאמר: אכן כאדם תמותון. (ילקו"ש).
 (ב) אֱלֹהִים אֵל דְּמִי לְךָ אֶל תַּחֲרֹשׁ וְגוֹי. זה שאמר
 הכתוב שומר מצוה לא ידע דבר רע באשר דבר מלך
 שלטון ומי יאמר לו מה תעשה. הצדיקים אומרים לו
 להקב"ה מה לעשות. אומרים לו קום והוא קם, שנאמר:
 קומה ה'. אומרים לו שוב והוא שוב, שנאמר: שובה ה'
 רכבות אלפי ישראל. אומרים לו אל תישן עורה למה תישן

ה' אֶמְרוּ לָכֹן וּנְכַחֲדֵם מִגּוֹי וְגוֹי. כל זמן שישראל
 קיימים הוא נקרא אלהי ישראל, ואם נעקר ישראל

יהיך
כבון:
פני
חד
לזון:
כל
את

עלה,
מרוס
תפלל
: כי
:)

אדם
ארץ.
הלא
בואה.
לחמי
ונחל
הלוי
שיר

אדם
קומה.
שפוט
אתה
שוקים
כרוב
שיר.

בריות
האדם
ד אדם
ית של

וְאֱהֲלֵי אֲדוֹם וַיִּשְׁמַעְאֲלִים מוֹאָב וְהַגְּרִים: מוֹאָבָאִי וְהוֹנְגְרָאִי: וְהַגְּבֻלָאִי וְעַמּוֹנָאִי וְעַמְלֻקָאִי פְּלִשְׁתָאִי עִם יִתְבִי צוֹר: ט לַחֹד סַנְחֵרִיב מִלְכָא דְאַתּוּר אֲתַחְבַּר עִמְהוֹן הוֹן לְסַעֲדֵי לְבָנֵי לוֹט לְעַלְמִין: יֵא אֲשַׁתְּצִי עֲבַד לְהוֹן הֵיךְ עֲבַדְתָּא לְמַדְיָן וְלְסִיסְרָא וְהֵיךְ עֲבַדְתָּא לְבִין בְּנַחַל דְקִישׁוֹן: יֵא אֲשַׁתְּצִי רַשִׁי

אף שמך הגדול אינו נזכר. כך מנאחתי: (ט) גם אשור. אף אשור שהיה נזהר עד היום משאר ענה סבלה ולא יתחבר עם מרעים, כמה דלת אמר מן הארץ היא ילא אשור (נראשית י א), שילא מענת דור הפלגה, כאן נלוה עמם ועזרם לרעה. (נפירושים אחריים מנאחתי כן), גם אשור נלוה עמם וגו', גם זה שהיה מחבב מתחילתו מעשים טובים שפירש מענת נמרוד,

מצודת דוד

(ז) אהלי אדום. והם בני אדום הקדמונים יושבי אוהלים: והגרים. המה בני הגר שילדה מבעל אחר לא מאברהם: (ט) גם אשור. עם כי ראו גבורת ה' במחנה סנחריב, מכל מקום לא לקחו מוסר, חברו עצמם עמם, והיו מעולם לעזור לבני לוט המה עמון ומואב הנלחמים בישראל: (י) כמדון. שנפלו בידי גדעון כמו שנאמר בשופטים: כפיסרא כיבין. שנשטפו בנחל קישון בימי דבורה וברק: (יא) נשמדו בעין דאר. על מדין

אכן עזרא

(ז) אהלי. הטעם אדום באהליהם, או שכנו אהלי אדום שהתחברו אליהם, והנה הם העיקר, וככה יושבי צור: והגרים. הם ההגריאים שילדה הגר מבעל אחר, ובעבור שהיתה שפחת אברהם התייחסו הבנים אליה, כדרך בנות ברזילי הגלעדי: (ח) גבל. הם הגבלים:

רד"ק

להושיענו מידם: (ז) אהלי. שבאו עם אהליהם להארץ המלחמה על ישראל אם לא יוכלו להם במהרה: אדום. כמו שכתוב בדברי הימים בני שעיר וישמעאלים, ושאר הנזכרים הם בכלל העמונים, כי לא נזכרו שם בפרט כי אם בני שעיר עמון מואב: והגרים. שאר בני הגר שהיו מבעל אחר, או מאברהם אם היא קטורה: (ח) גבל. אנשי גבל: (ט) גם אשור. אמר גם לפי שהוא רחוק מארץ ישראל יותר משאר

מדרשי חז"ל

אלהי מי נקרא. הוי, כי נעצו לב יחדו עליך ברית יכרתו, כל מה שהם מתרגשים עלינו בשבילך שנאמר: למה רגשו גוים, וכתיב על ה' ועל משיחו. (שם). ט גם אשור נלוה עמם וגו'. כיון שבא ונשתתף עמם

וּמִשְׁכְּנֵי אֲדוֹמָאִי וְעַרְבָאִי מוֹאָבָאִי וְהוֹנְגְרָאִי: הַגְּבֻלָאִי וְעַמּוֹנָאִי וְעַמְלֻקָאִי פְּלִשְׁתָאִי עִם יִתְבִי צוֹר: ט לַחֹד סַנְחֵרִיב מִלְכָא דְאַתּוּר אֲתַחְבַּר עִמְהוֹן הוֹן לְסַעֲדֵי לְבָנֵי לוֹט לְעַלְמִין: יֵא אֲשַׁתְּצִי עֲבַד לְהוֹן הֵיךְ עֲבַדְתָּא לְמַדְיָן וְלְסִיסְרָא וְהֵיךְ עֲבַדְתָּא לְבִין בְּנַחַל דְקִישׁוֹן: יֵא אֲשַׁתְּצִי רַשִׁי

שנאמר מן הארץ ההיא ילא אשור, אף הוא חזר להיות רשע, לכן נשתתף להכריע ביתך. נראשית רבה (ט): היו זרוע. כל אלה נתנו כח ועזרה למואב ועמון שכנינו לצוא עלינו: (י) עשה להם כמדון. על ידי גדעון: כפיסרא. על ידי ברק: (יא) נשמדו בעין דאר. איני יודע איזו מן המלחמות היטה בעין דאר, של גדעון או של ברק:

מצודת ציון

(ט) נלוה. ענין חברו. כמו הפעם ילוה אישי (נראשית ט ט):

(ז) וטעם זרוע. כי תמיד היו עוזרים אותם: (י) עשה להם כמדון. כאשר עשית למדין כמלחמות גדעון: בנחל קישון. ששם מתו הנסים ממחנה סיסרא, נחל קישון גרפס: (יא) נשמדו. שב אל מדין, ושם המקום שנפלו שם עין דאר, אולי נקרא כן כעבור שהיה

תענך ומגידו הנזכרים שם בי היו מדרך רגל, כמו דומן שבאשפה: (יב) נדיבטו. היו ותראהו את הילד (שמות ב ט). השרים: כעורב וכזאב. ש וכצלמנע. שהיו גם כן ש מלכיהם: (יג) אשר. כי הם אלהים, כלומר ארץ ישראל, ו (יד) אלהי שיתמו. כן שיתד

בחרבן בית המקדש, א"ל הקב"ה אתמול אפרוח ועכשיו ביצה אתמול מפריח מצות ומעשים טובים, דכתיב מן הארץ היא יצא אשור, מן העצה ההיא יצא אשור, כיון שראה אותם באים לחלוק על הקב"ה פנה לארצו. א"ל

הקב"ה, אתה יצאת מארבע ח' כי

הקב"ה, אתה יצאת מארבע ח' כי

הקב"ה, אתה יצאת מארבע ח' כי

הקב"ה, אתה יצאת מארבע ח' כי

בְּעֵינָא דְדָאָר הוֹן הֵיךְ רְעֵי דְרַמִּים לְאַרְעָא יִכְשׁוּ יִתְהוֹן וְרַכְנֵיהוּ הֵיךְ עוֹרְב וְהֵיךְ זָאָב וְהֵיךְ זָבַח וְהֵיךְ צְלַמְנָא פֶּל מְלַכְיָהוֹן: יֵא דִי אֲמַר נִירַת לְנָא יֵת פֶּל עֲדִיר אֱלֹהִים: יֵד אֱלֹהֵי שׁוֹן יִתְהוֹן הֵיךְ גְּלַגְלָא דְמַתָּו דְבַעְרָא כְּחוֹדְרָשָׁא וְהֵיךְ

היו דומן. זבל מפוזר מר אמרו. הגוים האלו הם ושמעאל וכל חנניהם: ניר אלהים. את נוח בית אלהים

מצודת

(יא) דומן. זבל ואשפה. כמו כו (ט): (יב) נסיכמו. ענין שררה. (טא): (יג) נירשה. מלשון ירושה: ענין שימה: כקש. הוא תבן הדי תלדט. ענין שריפה. כמו

ידי הרוח: (טו) תבער יער. נ הרים. כי הרוח המצוי בהרים

הקב"ה, אתה יצאת מארבע ח' כי

הקב"ה, אתה יצאת מארבע ח' כי

הקב"ה, אתה יצאת מארבע ח' כי

הקב"ה, אתה יצאת מארבע ח' כי

הקב"ה, אתה יצאת מארבע ח' כי

הקב"ה, אתה יצאת מארבע ח' כי

12

ספרי הלבושים

לבוש החור

הוא לבוש השני מעשרה לבושי מלכות
אשר חבר הגאון מוהר"ר מרדכי יפה זללה"ה

וקרא שמו

לבוש החור

על שם הפסוק

ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות חבלת וחור וגו'

והוא כולל

כל הדינים הכלולים בחלק הראשון מטור האורח חיים
וטעמיהם והוא אשר קראו לבעל הטור סדר היום

[נוסח השער מהדפוסים הראשונים]

סימנים תכט - תרצז

מהדורה מחודשת מסודרת מחדש

באותיות מאירות עינים ברוב פאר והדר.

מוגהים ומתוקנים בהגהה מדוייקת עפ"י כל הדפוסים הראשונים
וכתבי יד. פיסוק וקיסוע מדוייק, והדגשת כל הלכה בנפרד
הוספת אלפי מראי מקומות ופענוח ראשי התיבות

ועליהם חונים

חיבור חדש של אלפי הגהות והערות ותיקונים

ממרן הגאון הקדוש ר' אברהם אזולאי זעוקללה"ה

בעל החסד לאברהם - זקנו של החיד"א

אשר הועתק מכתב יד קדשו בגליוני הלבושים

מלבושי יום טוב

להגאון רבי יום טוב ליפמאן הלוי העלר זעוקל בעל התוס' יו"ט

אליה רבה - אליה זוטא

לרבינו הגאון מוהר"ר אליה שפירא זעוקל אב"ד טיקטין

מעובדים מחדש בתיקוני אלפי טעויות,

ציוני אלפי מראי מקומות והגהות והערות

ובסופו ילקוט הערות והגהות מכתבי יד גדולי ישראל

ד ומציאין ספר תורה וקורין ג' בפרשת בשלח (שמות ה, ח) מן ויבא עמלק עד סוף הסדרה שהוא מעין המאורע, כי המן מורע עמלק, ואע"פ שאין בו אלא מ' פסוקים וק"ל דאין פוחתין בבית הכנסת בתורה מ' פסוקים, היכא דמפסיק עניינא שאני: * הג"ה ועיין לעיל סימן קל"ז סעיף א': ויש כופלין פסוק אחרון להשלים לעשרה פסוקים דן ואין נוהגין כן. ואומר חצי קדיש יהללו, וקורא את המגילה ומברך לפניו ולאחריה כמו בלילה. ואין אומרים אשר הניא שכבר הזכירו הכל בקרוב"ץ. ו ואח"כ אומרים סדר קדושה גן, קדיש שלם דן, עלינו, קדיש יתום, ואין אומרים למנצח דכתיב ביה יענך ה' ביום צרה, ובפורים יום צרה ליכא (ה). במנחה מתפללין ג"כ על הניסים ואומרים קדיש שלם ויוצאין מבית הכנסת, שאין מתפללין ערבית עד הלילה שצריך לאכול הסעודה קודם תפלת ערבית, שאם יתפלל ערבית קודם היו ליה לילה וסעודת פורים צריכה לעשותה ביום כמו שיתבאר לקמן. * הג"ה ועיין לעיל סימן ל' סעיף ה' ונסמין י"ח [סעיף ג]. ומתפללין ערבית בלילה בתוך ביתו ואין אומרים בה על הניסים.

קדיש שלם קודם המגילה, [דן] והוא מעות ג"כ כראשון, דמאי שנא מכל מוצאי שבת שאין אומרים קדיש עד אחר ואתה קדוש, נ"ל.
 ב" שחרית מתפללין כבשאר ימים אלא שמוסיפין על הניסים בהודאה, ואם לא אמרו אין מחזירין אותו, ואומרים קרוב"ץ ויאהב אומן וכו'.
 ג' ואין אומרים הלל בפורים, אע"ג שהוא יום שנעשה בו נס ובכל יום שנעשה בו נס תקנו לומר הלל, שאני נס דפורים שלא נגאלו אלא ממות לחיים ולא משיעבוד אחשוורוש שהרי עדיין נשאר משועבדים לאחשוורוש, ואם כן איך יאמרו הללו עבדי ה' וגו', דמשמעו עבדי ה' ולא עבדי מלך אחר, ועדיין הם עבדי אחשוורוש: * הג"ה ועיין לעיל סימן מ"ז סעיף ד' וסימן תקפ"ד סעיף א': ועוד שקריאת המגילה הוא כמו שירה ועומדת במקום קריאת ההלל שאינו אלא שיר ושכח על הנס, הכי נמי המגילה אין לך שיר גדול ממנו שמפרסמין הנס לשבח לשם יתברך שהצילנו. ואומר חצי קדיש, ואין אומרים אל ארך אפים שהוא תחינה, ואין אומרים תחנון שהוא נקרא יו"ט: * הג"ה ועיין לקמן סימן תרל"ז ונסמין קל"א.

תרצד דין מעות פורים לעניים, וכו' ד' סעיפים.

להקריב מהם קרבנות ציבור מר"ח ניסן שהוא תחילת השנה לכל השנה. ומאחר שכתוב (שמות ל, יג) ג' פעמים תרומה, יש ליתן ג' חצאים. לפיכך נותנים במדינות אלו ג' חצאים גדולים, שאין לנו ממבע ששם מחצית עליה מלכר זו. ונוהגין ליתנה בליל פורים קודם

א * חייב כל אדם ליתן מתנות לעניים, ולפחות ב' מתנות ו לשני עניים, דכתיב (אסתר ט, כב) ומתנות לאביונים דמשמע שתי מתנות לשני אביונים. יש אומרים שיש ליתן מעות פורים מחצית מן הממבע היוצא באותו מקום ובאותו זמן, ובר מחצית השקל שהיו גובין באדר כדי

הגהות מוהר"א אזולאי

[ב] וכן נהגו כל בני ספרד. ג] כדי לסמוך גאולה לגאולה. ד] כדי לומר מיד אחר קריאת המגילה ואתה קדוש כמו בלילה, וכן נהגו, אבל בתום מגילה ד' א' קודם תפלה לדוד, וכן כתב האבודרהם.

אליה זוטא

גופיה הכי. גם נ"ל במחילת כבודו דלא דק, דגם רמ"א ולבוש כאן ס"ל דאומרים ואתה קדוש אחר מגילה כמו בחול, וסמכו על מה שכתב הכי בחול והוא הרין למוצאי שבת, וכן מבואר בדרוכי משה וכל הפוסקים, אלא דמוצאי שבת ואומרים ויהי נועם, כי בשבילי לקט וכלבו דאין אומרים כלל ויהי נועם גם ויתן לך אשמועינן רמ"א דאומרים, אבל לא בעי למימר כלל שיאמרונו קודם מגילה. גם מ"ש וקורין המגילה ואחר כך מברילין היינו לאפוקי מר"ד אבודרהם שפסק להבדיל קודם מגילה אף שאומרים אחריו ויהי נועם ואתה קדוש קמ"ל דלא, ועל זה הלבוש יפה כתב הטעם שמאחרין וכו', וכל זה כרוך: (ה) אין לחלוץ תפילין עד אחר מגילה דררשינן ויקר זו תפילין (מטה משה). כתב כנסת הגדולה בשם תוס' מגילה דף ד' דאומרים שיר מזמור לאסף משום דיש בה מפלת עמלק ע"כ, אבל בכלבו ראינו דאין אומרים. ודין מילה בפורים כתב הלבוש סוף סימן תרצ"ו:

מלבושי יו"ט

[דן] והוא מעות. וכבר כתבנו טעם למנהג, והוא מנהג ומיקין כיון שהרוקח העיד עליו:

אליה רבא

[פיהלס ז]. ונתוס' מגילה דף ד' [ע"א ד"ה פסק, עיי"ש נמסורת הש"ס] כתבו לאמרו מזמור לאסף משום דיש בה מפלת עמלק, וכן נוהגים פה פראג:
 תרצד (סעיף א) א חייב כל אדם וכו'. אפילו המקנל לזקה [סייב] ליתן לשאר עניים ואביונים ממה שנתנו לו כמו גד' כוסות (ב"ת). וכן הדין בשלוח מנות:

רמ"א ולבוש ס"ל דקורס המגילה ואח"כ אומרים ויהי נועם ואתה קדוש ויתן לך, ומ"ש וקורין המגילה ואח"כ מברילין היינו לאפוקי מאבודרהם [עמוד נה] שכתב להבדיל קודם המגילה אף שאומרים אחריה ויהי נועם ואתה קדוש ויתן לך, קמ"ל דלא. ועל זה שפיר כתב הלבוש הטעם שמאחרין וכו', וזה מיושב הכל:

(סעיף ב) ח שחרית וכו'. משכמין לבית הכנסת (מעגלי לזק סדר מפלת פורים). ואין לחלוץ תפילין עד אחר המגילה, דררשינן [מגילה טו ע"ג] ויקר אלו תפילין שבראש, מטה משה [פי' תמרי]:

7

(סעיף ד) ט ואח"כ אומרים וכו'. היינו אשרי וקדר קדושה. כתב בלבו [פי' מה ה ע"ד] אין אומרים שיר מזמור לאסף [פיהלס פג], ויש אומרים במקומו מזמור אלי אלי וכו' [שם כג ע"כ]. ובשיירי כנסת הגדולה [הגהות כ"י אות ג] כתב לומר גם מזמור שגיון לדוד

ו לשני עניים וכו'. אף דכתי' תרל"ה סעיף ד' בשלוח מנות [נותן שתי מנות] לאיש אחד, היינו לעשירים, אבל הכא לאביונים די לכל אחד ואחד נמתנה אחת שהיא נחשבת בעניהם כדבר גדול [ר"ן ג ע"ג]. ומג"א לקמן [שם ס"ק יג] כתב טעם אחר דמלצה לתלך, וכ"כ הב"ח [שם ס"ה]. ול"ע. כתב הרמב"ם [פי"ג הי"ג] מוטב להרבות נמתנות אביונים מלהרבות נסעודתו ובשלוח מנות, שאין שמחה גדולה ומפוארה

Horowitz, phincehas ben
Zevi Hirsch ha-Levi 1730-1805

ספר

פנים יפות

השלם

על התורה

והוא חלק שלישי מספר

הפלאה

למרנא ורבנא, רבן של כל בני הגולה, הגאון האמיתי, אור עולם, אביר
הרועים, מאור הגולה, בוצינא קדישא, החסיד המפורסם, קדוש ישראל
רבינו פינחס הלוי איש הורוויץ זצלה"ה
אשר שפט את ישראל והרביץ תורה לתלמידים
בק"ק וויסקוב ולעהוויץ ופראנקפורט דמיין
מחבר ספרי הפלאה על מסכתות הש"ס וחידושי שו"ע, ספר כתובה
על מס' כתובות, וספר המקנה על מס' קדושין, שבת אחים ונתיבות
לשבת על אבן העזר, ושו"ת גבעת פנחס, ועוד חיבורים יקרים

חלק שני

ספר שמות

יוצא לאור בהוצאה חדשה מתוקנת ומבוארת
בעיה"ק ירושלים תוכב"א
שנת תשס"ט לפ"ק
(ההוארים הם מנוסח ההסכמות)

76 עוד

שנאמר (ויטלה לג, כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל, מי קראו אל, אלהי ישראל.

ויש לפרש בזה מה שאמר (ההלם ב, ב) **יענך ה' ביום צרה וגו'**, דהיינו על ידי שיחזור בתשובה ויקבל עליו להתנהג בכל המדות, ואל תאמר שאי אפשר לקבל עליו מדת אל, על זה [אמר] ישגבך שם אלהי יעקב.

ויש לפרש בזה עוד, מה שאמר דוד המלך ע"ה (שם ז, ו) **אני קראתיך כי תענני אל הט אזנך לי שמע אמרתי, פירוש, כשאני קורא בלב שלם עד שיענני הקב"ה בשם אל, אז בודאי תפלתי מקובלת.**

(ז) **ונקה לא ינקה וגו'**. ביומא דף פ"ה ע"ב [פ"ו ע"א], תשובה מכפרת על עבירות קלות וכו', לא תשא וכל דדמי ליה וכו', דתניא רבי אלעזר אומר, אי אפשר לומר נקה שכבר נאמר לא ינקה וכו'. ש"י צריך להבין, הא דאמר לא תשא וכל דדמי ליה, ולא נקיט לאו אחר.

על ידי הסדר הזה, שהוא, כי מה שנדר הוא יתברך שאינם חוזרות ריקם, הוא בעשותנו אנחנו המדות ההם, מה הוא אל עושה חסד ורחום וחונן כן אנחנו, וכן על דרך זה בשאר, אבל באמירה ובלי מעשה לא יהיה כן. [ועיין בדברי רבינו בפתיחה בתחלת בראשית אות יט]. שגב וכן הביא גם הרחיד"א בתומת אנך (תהלים ו) בשם המפרשים הראשונים. שגג ולא כדעת התוס' (ר"ה יז:) שמתחילין מן ה' ה' וגו'. (הביאם רבינו בראש פסוק זה, וע' לעיל לב, לא, ד"ה אנא). שנד דתנן התם, תשובה מכפרת על עבירות קלות על עשה ועל לא תעשה, ועל החמורות היא [תשובה] תולה עד שיבא יום הכפורים ויכפר. ואמרינן עלה בגמרא, השתא על לא תעשה מכפרת, על עשה מיבעיא. אמר רב יהודה, הכי קאמר, על עשה ועל לא תעשה שניחק לעשה, ועל לא תעשה גמור לא. ורמינהו, אלו הן קלות עשה ולא תעשה חוץ מלא תשא. לא תשא וכל דדמי ליה [לא תעשה גמור. רש"י]. תא שמע לפי שנאמר בחורב [בתפלת משה אחר חטא העגל] תשובה ונקה, [שהתשובה מכפרת], יכול אף לא תשא עמהן, תלמוד לומר [יתרו כ, ז] לא ינקה [ה' את אשר ישא שמו לשוא].

אמרו שם (ר"ה ז'): שנתעטף השי"ת כשליח ציבור, [ו]אמר אם יעשו בני כסדר הזה אני מוחל להם עוונותיהם. ש"י ויש מפרשים (הובא בר"ח ענוה פ"א, ובאלשיך שלח יד, זכ-כ) שג"א דהיינו שיעשו ממש כסדר הזה, וכענין שאמרו חז"ל (ספרי ס"ג עקב; רמב"ם דעות א, ו) והלכת בדרכיו (הבוא כת, ט) מה הוא רחום וחונן אף אתה [הוי] רחום וחונן, ועוד אמרו (שבת קנא:) ונתן לך רחמים ורחמך (ראה יג, יח), כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים.

ושמעתי לפרש, ש"י מה שיסדו לומר אל הורית לנו לומר שלש עשרה. מפני שאפילו לדעת החושבים שלש עשרה מדות מן אל רחום וחונן (ודג נשא קלא: שע"כ ויעבור ג, ועוד), ש"י נסחר פירוש זה, שאי אפשר לאדם לעשות מדת אל. וזהו שאומרים אל הורית לנו [לומר שלש עשרה], שמדת אל מורה לנו, דמה שאמר השי"ת אם יעשו בני כסדר הזה, היינו באמירה לבד ולא בעשייה.

אך יש לומר, דאפשר לאדם להתקדש להקרא אל, כמו שמצינו גבי יעקב, כמו שאמרו חז"ל (בגילה יח) מנין שהקב"ה קרא ליעקב אל,

שג"ו ויעבור ה' על פניו ויקרא, אמר רבי יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח ציבור והראה לו למשה סדר תפלה, אמר לו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם. שנא ז"ל הראשית חכמה שם, ושמעתי משם הגאונים, כי על כוונה זו אמרו כמסכת ראש השנה על ויעבור ה' על פניו ויקרא, אמר רבי יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח ציבור והראהו למשה, ואמר לו כל זמן שישראל יעשו לפני כסדר הזה אני מוחל להם. והדבר קשה, שהרי אנו רואים שכמה פעמים אנו מזכירין י"ג מדות ואינם נענים. אלא אומרים הגאונים, כי כוונת יעשו לפני כסדר הזה אין הכוונה לבד על עטיפת טלית, אלא שיעשו סדר המדות שלמד הקב"ה למשה שהוא אל רחום וחונן, דהיינו מה הוא רחום אף אתה תהיה רחום וכו', וכן לכל י"ג מדות. וז"ל האלשיך שם, בהזכיר מאמרם ז"ל שנתעטף הקב"ה כשליח ציבור ואמר עשו לפני כסדר הזה, וברית כרותה היא שאינה חוזרת ריקם. ושמעתי בשם ספר לבנת הספיר לדקדק באומרו עשו לפני, ולא אמר אמרו לפני. כי בזה תשובה אל קצת בלתי נענים

דומה לשנים
ל ידי מדת אל,
פוי: עוד קרא
שעי ישראל ועל
ר"ל דבפעם
זקב"ה מעבירו
אשיבנו, כנ"ל.
אשרי נשוי
שלישי שנעשה
הפשע הקב"ה
שהקב"ה לא
אמר (שם פסוק
שאינו חושבו

מת. אמרינן
תיב ורב חסד
ך ורב חסד.
קודם לאמת,
ך מלמעלה,
מילא מתגלה
חסד.

פניו והזכיר
והסרותי את
זדה אחרונה
אני אעביר
אשר אחון
רחום קודם
ראה מדת

לא עמד,
ועליהם
ורשעים
נעשה להם
מאו אחרים
שמג.

Alshekh, Moses

תורת משה

דרושים, פירושים וביאורים לחמשה חומשי תורה

ספר במדבר

מהרב הגדול בענקים
רבינו משה אלשיך זצוק"ל

מהדורה הכוללת
פסוקי התורה על אתר
מראי-מקומות למקראות, ולמדרשי חז"ל
תוכן ענינים ע"פ סדר א"ב
מפתח כללי לכל המקורות הנזכרים בספר
בסוף ספר במדבר

נדפס לראשונה בשנת שני"ג
ועתה יוצא לאור בעריכה חדשה
ע"י חברי מכון לב שמח

מכון "לב שמח", פעיה"ק ירושלים תוכב"א
שנת תש"ן

יברת לאמר. ופשע ונקמה על שלשים זהו הנזה כגדל זה מסצרים בדרך יד ידס. וזו לאמר, כי רבותינו ז"ל משה למרות, ופיס כו. אמר לו הקב"ה אף אמר לו הקב"ה יד ועתה יגדל כאשר דברת לאמר ה' ארך כאשר דברת צים. ל שאלת משה ופיס, נתעטף ו עשרה מדות זר ועתה יגדל ה' וכו' שהם מה שהשמיט וחנן ורחום, ת וחטאה. אך ל (שם), ה' תשובה. ובזה זטא. ה' אחרי זוא, ה' אחרי ית אל רחום אל התשובה. כי מדת אל ס. אך לבלתי השמיט משה שאין כן אלו. וחנן, והזכיר ושיטה כלפי תתעורר דין ר ולא האמינו לא הזכיר, כי כד"א ועושה (ו) וכן וחטאה גם שנקמה לא

ינקה, שהוא מנקה לשבים לא ינקה לשאינם שבים. זהו לנקות לגמרי. (יט) אך לאלה שלא שבו אינו שואל רק שלא תפקוד כעת כי אם לדורות הבאים. אך סלח נא, כלומר באשר הוא שם. וגם זה כגודל חסדך וכאשר נשאת וכו', שהוא לכלכל מחלת חטאם מעט מעט, כענין וכיום פקדי וכו' (שמות לב לד).

ותבא אל הענין אמר ועתה יגדל נא וכו', לומר הנה למדתני שבעת רוגז אזכיר לפניך שלש עשרה מדות ותרחם. ולא עוד כי אם השכינה שהוא שם אדנות — שעל יד העון אנו כביכול מתישין כחו כד"א צור ילדך תשי (דברים לב יח) כי לא יקבל שפע מלמעלה — אך על יד השלש עשרה מדות, מתרכה ומגדיל כחו. כי על כן אחר אומרו יתברך למשה השלש עשרה מדות מיד אמר משה, ילך נא אדני בקרבנו וכו' (שמות לג ט). כלומר עתה לא יותש כח שם זה בלכתו עמנו, ועל כן ילך נא וכו'.

והנה כל זה הוא על ידי השלש עשרה מדות, וגם שהוא לשבים. אך באלו שלא שבו, ואני צריך להשמיט קצת המדות ולא השלש עשרה, לא יהיה כן. על כן זאת שאלתי כי ועתה יגדל נא כח אדני הוא שם האדנות כאשר דברת. כי גם שאין הגדלת כח כי אם בשלש עשרה מדות, זה חסדך עתה שיגדל נא כשביל חשע מהם בלבד. והו לאמר, כלומר בשביל אמור ה' ארך אפים וכו' עם שאינן השלש עשרה שלמים.

(כ) ועל זה השיב לו הוא יתברך סלחתי כדכרך, שאמרת שאסלח בקצת השלש עשרה מדות. ולא כאשר דברתי אני, שאסלח על ידי כל השלש עשרה.

או יאמר ועתה וכו', בהזכיר מאמרם ז"ל (ראש השנה יז ב) שנתעטף הקב"ה כשליח ציבור ואמר עשו לפני כסדר הזה, וברית כרותה היא שאינם חוזרות ריקם. ושמעתי בשם ספר לבנת הספיר, שדקדק באומרו עשו לפני ולא אמר אמרו לפני, כי בזה תשובה אל קצת בלתי נענים על יד הסדר הזה. שהוא כי מה שנדר הוא יתברך שאינם חוזרות ריקם, הוא בעשותנו אנתנו המדות ההם. מה הוא אל עושה חסד ורחום וחנן, כן אנחנו, וכן על דרך זה בשאר. אך באמירה וכלי מעשה לא יהיה כן. ובזה

נבא אל הענין. כי אמר משה, הנה לא הבטחת רק בהיות לנו מעשה השלש עשרה מדות ולא דבור לבד. אך ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת, עם שיהיה לאמר שהוא כשביל אמירה והזכרה ולא מעשה. כי המעשה כעת אין להם כדלעיל. ל

או יאמר, כמו שאמרו ז"ל (תנחומא תשא כז) על פסוק ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. וכי אני בכעס ואתה בכעס, כשאני מראה כעס יש לך להפשיר. כן יאמר יגדל כו' כאשר דברת, שהוא דבור לשון קושי. כדי לאמר שאומר אני אמירה שהיא חיבה ופיוס.

או מעין זה, למה אמרת לי עד אנה וכו' אכנו וכו' ולא עשית מעצמך. אך דברת לי כדי לאמר אני דברי חבה ופיוס אחר דבורך בקושי. והנה מה שלא הזכיר זכות אבות כאשר בעגל, יהיה על דבר כי מאסו בריחם שהוא לתת להם את הארץ. ואפשר להמשיך בזה ענין פסוק ועתה יגדל וכו'. והוא כי הנה שלשה דברים הודיע הקב"ה למשה שייטיב בם את ישראל. אחד, השלש עשרה מדות. שני ושלישי, ברית אבות וזכות הארץ. כאומרו בסוף המוסר, וזכרתי את בריתי יעקב וכו' והארץ אכזור (ויקרא כו מב). אמר משה, ועתה בנדון זה מה שיגדל נא כח ה' על ידי סליחה, לא יהיה רק על יד מה שדברת, לאמר לפניך ה' וכו'. ואף כל אלה לא כל השלש עשרה רק קצתם. אך מה שלא אמרת לאמר רק לזכור אתה מעצמך, אין להם מקום, כי מאסו בכרית אבות וכארץ.

ויאמר יי פלחתי כדכרך. ואולם חי אני וימלא כבוד יי את כל הארץ. כי כל האנשים הראים את כבדי ואת אתתי אשר עשיתי במצרים ובמדבר וינסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי. אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם וכל מנאצי לא יראוה. ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי והביאתיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורשנה (יד כנז).

ראוי לשים לב אל אומרו כדכרך, שהוא מיותר, זולת האמור למעלה. ועוד אומרו ואולם וכו', כי אומרו וימלא כבוד וכו', אם הוא כי יתקדש שם כבודו בעשותו דין, מאליו יוכן. וגם איך יהיה את כל הארץ, שנראה שיפורסם

ספר

בני יששכר

לשבתות ומועדים וחדשי השנה

דרושי תורות וחוקים, מדבש מתוקים, שבעתיים מזוקקים,
נובעים ממקור נאמן, מאן מלכי רבנן, ונוזלים מן לבנון,
המנורה המהורה, בוצינא דנהורא, אספקלריא המאירה,
מוהר"ר **צבי אלימלך שפירא** זצלה"ה
אב"ד בכמה קהלות ובערוב ימיו בק"ק דינוב יצ"ו

מאמרי חודשי
שבת - אדר

ועתה נסדר ונדפס מחדש בעהשי"ת
באותיות מאירות עיניים ובהגהה מדוקדקת
וסכיב יחנו ביאורים הארות והערות בדברי רבינו אשר יכונה בשם
'יודעי בינה'

תשע"ו

והנה אמרו רז"ל (מגילה יג, ב) גלוי וידוע היה לפני הקב"ה שעמיד המן לשקול שקליו על ישראל על כן הקדים הקב"ה שקלי ישראל בצדקתו. ואם כן על ידי השקלים יהיה התעוררות הרחמים על ישראל, על כן מרומז בזה הפסוק י"ג בראשי תיבות י"ג פעמים ע"ב - היינו י"ג תיקוני דיקנא י"ג.

נותנים צניח המקדש עמדה להם, אם כן גם כל שארי המצוות שעשו וסיגלו ישראל כל זמן שהיו בחזרות בית אלקינו תעמוד להם, ולמה נתחייבו שונאיהם של ישראל וכו' כמבואר בגמרא י"ג, אלא על כרחק שפח מדת הדין נתגבר מחמת העזירות ולא הועילה זכות, ואם כן מאי רבותא דשקלים.

ותעמיק הדבר, דהנה צומן ההוא צומן גזירת המן לא היו נותנים שקלים, כי לא היה בית המקדש, ואם כן לא היה מצות שקלים צפועל לעמוד נגד שקלי הנר הזורר, ואם הכוונה שזכות השקלים שהיו

אבל תשכיל ומדע, דהנה אמרו רז"ל (ר"ה י, ב) צפסוק 'ויעבור ה' על פניו' וכו' (שמות לד, ו), מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור, ואמר אם יעשו בני לפני כסדר הזה אני מוחל וכו' י"ג. והנה יש צמשתמות לשון

יודעי בינה

וביאר הענין, כי כתר עליון שהוא הכתר של עולם האצילות בנוי משני פרצופים, פרצוף עתיק יומין שהוא פנימיות הכתר, ופרצוף אריך אנפין שהוא חיצוניות הכתר, ומזהקן הקדוש של אריך אנפין נמשכים הי"ג מדות של רחמים.

ר"ב, ר"ל, בכל אחד מהי"ג תיקוני דיקנא כלול הוי"ה אחת משם ע"ב [היינו שם הוי"ה ב"ה במילוי יודי"ן - יו"ד ה"י וי"ו ה"ן] העולה כמנין חס"ד, כדאיחא ברעיא מהימנא (וזה"ק ח"ג רעו, א) "בתליסר מכילין דרחמי וכו' דכליל בהון ע"ב שמהן כמנין חס"ד" [לרמו דהליסר מכילין דרחמי שם מקום החסדים הגמורים, וכדאיחא בתיקו"ד (סו, א) "אמרתי עולם חסד יבנה" (תהלים פט, ג) חס"ד סליק לחושבן ע"ב שמהן] (וע"ע מגלה עמוקות אופן קנב), ומשם השפעת החסדים לעולם (עי' תמוז אכ מאמר ה אות ו), נמצא שבי"ג תיקוני דיקנא י"ג הוי"ות משם ע"ב, וי"ג פעמים ע"ב עולה תתקל"ו, הרי שמנין זה מורה על י"ג תיקוני דיקנא שהם י"ג מכילין דרחמי.

ר"ג, ר"ל, כי הנה מבואר בפרע"ח (שם), דמרדכי הוא בחינת יסוד אבא, ואסתר בחינת יסוד אמא - היינו מצד מלכות דיסוד אמא. עוד מבואר שם שיסוד אבא מלובש גו יסוד אמא. ומבאר רבינו שלכן יש להוסיף מספר הכולל על חשבון מרדכי ואסתר, כדי לכלול שתייהן יחד, היינו מרדכי בחינת יסוד אבא גו אסתר בחינת יסוד אמא.

עוד מבואר בפרע"ח שם, שמרדכי ואסתר כוללים יחד עשרה הוי"ות, מרדכי חמשה הוי"ות מצד חמשה

חסדים ואסתר חמשה הוי"ות מצד חמשה גבורות, ויש לכללם יחד להמתיק חמשה גבורות בחמשה חסדים. ואפשר גם לזה נתכוין רבינו באומרו שיש לכלול מרדכי ואסתר יחד. ולכן יש להוסיף הכולל על חשבון מרדכי אסתר לרמוז על ההתכללות הנ"ל.

ר"ד, שם: "אמר ריש לקיש, גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל, לפיכך הקדים שקליהן לשקליו, והיינו דתנן, באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים".

ר"ה, אשר בו נצטוו על נתינת מחצית השקל.

ר"ו, ר"ל, ראשי התיבות 'כיל היעבור על הפקודים מ'בן עשרים שנה ר'מעלה י'תן ת'דומת י'הו"ה' עולים תתקל"ו, כחשבון י"ג פעמים ע"ב - הרומז על י"ג תיקוני דיקנא שמהם נמשכים י"ג מדות של רחמים, לפי שע"י השקלים נתעוררו רחמים על ישראל בימי המן, כי עלו זכרון השקלים לפני הקב"ה ובכך נתבטלה גזירת המן.

ר"ז, הוא מה שאמרו במגילה (יב, א): "שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחאי, מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור [של מרדכי ואסתר] כליה. אמר להם אמרו אתם, אמרו לו, מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע וכו', אמר להם, מפני שהשתחוה לצלם".

ר"ח, שם: "ויעבור ה' על פניו ויקרא", אמר רבי יוחנן, אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד

הזה שנחנקל צו צ יעשו בני לפני ככ הדבק במדותיו ר"ה הוא חנון וכו' ר"ה, כפשוטו, 'אם יעו שיקראו צמו פיהם הי"ג מדות 'אל' שנתעטף הקב"ה כש סדר תפלה, אמר לו לפני כסדר הזה ואני ר"ה כלומר נחנקל ד שבלשון הזה ממש א ברקדוק לשון 'כסדר היתה כוונת קרשו בו ר"ה ולפי"ז יעשו' הי וכפירוש זה כתב ברא (י) בשם הגאונים, וכל כי על כוונה זו אמרו ייעבור ה' על פניו ו מקרא כתוב אי אפ הקב"ה כשליח ציבור ואמר לו כל זמן שיש מוחל להם עכ"ל, הו שכמה פעמים אנו מ אלא אומרים הגאונים הזה אין הכוונה לבד סדר המדות שלימד ה וחנן, דהיינו מה הו וכו', וכן לכל הי"ג נ ר"ה. וכאמרם ז"ל (ש ואנוהו" (שמות טו, ב): שני תיבות 'אני והו להקב"ה], מה הוא ד ורחום". וכן אמרו כי "אחרי ה' אלהיכם ת מדותיו של הקב"ה, אף אתה הלבש ערוו אף אתה בקר תולים, אתה נחם אבליים, ה קבור מתים".

שנתעטף הקב"ה כש סדר תפלה, אמר לו לפני כסדר הזה ואני

ר"ה כלומר נחנקל ד שבלשון הזה ממש א ברקדוק לשון 'כסדר היתה כוונת קרשו בו

ר"ה ולפי"ז יעשו' הי וכפירוש זה כתב ברא (י) בשם הגאונים, וכל כי על כוונה זו אמרו ייעבור ה' על פניו ו מקרא כתוב אי אפ הקב"ה כשליח ציבור ואמר לו כל זמן שיש מוחל להם עכ"ל, הו שכמה פעמים אנו מ אלא אומרים הגאונים הזה אין הכוונה לבד סדר המדות שלימד ה וחנן, דהיינו מה הו וכו', וכן לכל הי"ג נ

ר"ה. וכאמרם ז"ל (ש ואנוהו" (שמות טו, ב): שני תיבות 'אני והו להקב"ה], מה הוא ד ורחום". וכן אמרו כי "אחרי ה' אלהיכם ת מדותיו של הקב"ה, אף אתה הלבש ערוו אף אתה בקר תולים, אתה נחם אבליים, ה קבור מתים".

ר"ה. וכאמרם ז"ל (ש ואנוהו" (שמות טו, ב): שני תיבות 'אני והו להקב"ה], מה הוא ד ורחום". וכן אמרו כי "אחרי ה' אלהיכם ת מדותיו של הקב"ה, אף אתה הלבש ערוו אף אתה בקר תולים, אתה נחם אבליים, ה קבור מתים".

ר"ה. וכאמרם ז"ל (ש ואנוהו" (שמות טו, ב): שני תיבות 'אני והו להקב"ה], מה הוא ד ורחום". וכן אמרו כי "אחרי ה' אלהיכם ת מדותיו של הקב"ה, אף אתה הלבש ערוו אף אתה בקר תולים, אתה נחם אבליים, ה קבור מתים".

והנה מאן מוכח איזה הפירוש הוא אמיתי, → הנה יש להוכיח מן המדה הראשונה הנקראת א"ל רמב, [כמו שכתב הרב הגדול צעל הפלאה (פנים יפות פרשת כי תשא ופרשת שלח)], דאי אפשר לומר 'מה הוא א"ל אף אחת' וכו' רמב, על כרחק הפירוש הנכון הוא כפשוטו, כשידברו ישראל צמו פיהם ויזעקו אל הש"י בהזכרת

הזה [שנחשב לו צלשון צודאי בסניי ילט] 'אם יעשו בני לפני כסדר הזה, היינו על דרך הדבק במדותיו מה הוא רחום וכו' מה הוא חנון וכו' רמב. ויש במשמעות לשון זה כפשוטו, 'אם יעשו בני לפני כסדר הזה' שיקראו צמו פיהם בחפלתם צדנור צעלמא הי"ג מדות 'אל רחום חנון וכו' רמב.

יודעי בינה

רמב. וכן משמע מדברי רש"י שם, שכתב 'ברית כרותה לשלש עשרה מדות הללו, שאם יזכירם ישראל בתפלת תעניתם אינן חוזרות ריקם' הרי שדי להזכירם בפה. וכן משמע מספר המנהיג (הלכות העניינ), כי מבואר שם הטעם לקריאת 'יחל' בתענית צבור כדי שיאמרו ישראל י"ג מדות של רחמים ותהא להם מחילת עונות, הרי דס"ל שכסדר הזה היינו ע"י אמירה בפה. (וכן משמע מדברי הכלבו סי' ע בשם הרא"ג, ומדברי המהר"ל כחידושי אגרות על דברי הגמרא בר"ה שם).

והנה השל"ה הק' (עשרה מאמרות מאמר שביעי אוהיות קצ-קצה) מביא שני הפירושים, ומסיק: "פשוט הגאונים אמת - כל זמן שבני עושין 'כסדר הזה' שילכו ויעשו מעשה י"ג מדות, מכל מקום גם זה אמת שהזכרת המדות הוא טוב, כפי משמעות הפשוטו 'מלמד שנחטף הקב"ה כשליח ציבור' כו', שזה קאי על הזכרת המדות".

רמב. מה שכתב רבינו שמדת א"ל היא המדה הראשונה, כך היא דעת הוזה"ק (ח"א קלא, ב באר"ד) והאר"ז (שע"כ דרושי ויעבור דרוש ז: עץ חיים שער יג פ"ט; פ"ע"ח שער הסליחות פ"ד). אבל דעת החוספות (ר"ה י, ב ד"ה שלש) והרא"ש (שם סי' ה) אינה כן, כי לשיטתם מתחילין הי"ג מדות של רחמים, או מן השם הוי"ה הראשון או מן שם הוי"ה השני, ולפי"ז מדת א"ל היא המדה השניה או השלישית כסדר הי"ג מדות של רחמים. [וכלשון רבינו במאמרי אול (מאמר ב אות ג): "עיין בתוספות וברא"ש שם נדברו יראי ה' מהיכן התחלת י"ג מדות, אם מן השם הוי"ה הראשון או מן השני, והנה על פי הוזה"ק וכתבי מרן האר"ז"ל שני השמות אינם ממנין הי"ג מדות, רק הי"ג מדות מתחילין מן שם א"ל", (ועיי"ש שהוכיח שגם דעת רש"י הוא כדעת הוזה"ק)].

רמב. ובאלין הק' (במדבר יד, יז) וכן במהר"ם ש"ף (סוף מסכת חולין דרוש לפרשת ואתחנן), כתבו להוכיח כן

שנחטף הקב"ה כשליח ציבור והראה לו למשה סדר תפלה, אמר לו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מחל להם".

רמב. כלומר נחשב דור אחר דור עד למשה בסניי שכלשון הזה ממש אמר לו הקב"ה, ולכן יש לדון בדקדוק לשון 'כסדר הזה' שאמר לו הקב"ה מה היתה כוונת קדשו בזה (ונחמשך דברי רבינו).

רמב. ולפי"ז יעשו היינו יעשו ממש כמדותיו ית"ש, וכפירוש זה כתב בראשית חכמה (שער העונה פ"א אות יד) בשם הגאונים, וכלשונו: "ושמעתי בשם הגאונים, כי על כוונה זו אמרו במסכת ראש השנה על פסוק 'ויעבור ה' על פני ויקרא', אמר רבי יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו מלמד שנחטף הקב"ה כשליח ציבור והראהו למשה [סדר תפלה] ואמר לו כל זמן שישראל יעשו לפני כסדר הזה אני מחל להם עכ"ל, והדבר קשה, שהרי אנו רואים שכמה פעמים אנו מזכירין י"ג מדות ואינם נענים. אלא אומרים הגאונים, כי כוונת 'יעשו לפני כסדר הזה' אין הכוונה לבד על עטיפת טלית, אלא שיעשו סדר המדות שלימד הקב"ה למשה, שהוא 'אל רחום וחנון', והיינו מה הוא רחום אף אתה תהיה רחום וכו', וכן לכל הי"ג מדות".

רמב. וכאמרם ז"ל (שבת קלג, ב) על הפסוק "זה אלי ואנוהו" (שמות טו, ב): "הוי דומה לו [ויהיה 'ואנוהו' שני תיבות 'אני והוא', היינו שידמה האדם עצמו להקב"ה], מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום". וכן אמרו בעי"ז בסוטה (יד, א) על הפסוק "אחרי ה' אלהיכם תלכו" (דברים יג, ה): "הלך אחר מדותיו של הקב"ה, מה הוא מלביש ערומים וכו' אף אתה הלבש ערומים, הקב"ה ביקר חולים וכו' אף אתה בקר חולים, הקב"ה ניחם אבלים וכו' אף אתה ניחם אבלים, הקב"ה קבר מתים וכו' אף אתה קבור מתים".

כן!
כל!
הם,
וכו'
מדת
צילה

(כ"ה)
וכו'
שליח
הזה
לשון

זרות,
זמשה
שיש
זכולל
זללות

זני מי
ים על
דתנן,
אי"ם.

זקודים
זו"ה'
זמו על
זת של
ים על
זקב"ה

זמידיו
זונאיהן
זליה.
זעורתו
זשתחו

זר רבי
זמלמד

שלוש עשרה מדות בדבריהם הש"י ימחול להם על וכו' ואינן תוזרות ריקס. ופירש בזה הרב הקדוש בעל הפלאה נוסח הפיוט בסליחות 'אל הורית לנו לומר שלש עשרה', רצה לומר במדת א"ל אשר הוא רק 'לומר' שלש עשרה באמירה בעלמא רמ"י, די לנו להשמיע במרום קולינו ולא נשוב ריקס מלפניו רמ"י (וע"ע אלול מאמר ב אות ד; אגרא דפיקא אות שמט).

← ובוזה יש לפרש מה שאמרה אסתר בתפלתה (תהלים כג, ב) 'אל"י אל"י למה עזבתי

רחוק מישועתי דברי שאגתי רמ"י. ללכאורה יש להתבונן למה הזכירה דוקא זה השם רמ"י. וגם מה הוא הפירוש 'רחוק מישועתי דברי שאגתי'. ולפי הנ"ל יונת, דהנה גם בדורות הראשונים זודאי כפי הנראה הייתה הלכה זו רופפת, היינו פירושו של הדברים המקובלים מסיני 'צעשה שיעשו בני לפני כסדר הזה' וכו', אם הפירוש באמירה לתוד סגי, או דוקא 'יעשו לפני' היינו צעשה לקיים 'והלכת בדרכיו' רמ"ט (דברים כח, ט). והנה דבר המסופק אין פוסקין הלכה בשמים, כי 'לא בשמים

יודעי בינה

גם מהשם הוי"ה ב"ה שהוא ג"כ אחת המידות (לדעת התוספות והרא"ש הנ"ל בהערה הקודמת, דהנה שם הוי"ה מורה על שמהווה כל ההיות, ומי יעשה כמעשהו. וכ"כ בעל הפלאה בספרו פנים יפות (פרשת שלח): "לפי מה שכתבו התוספות בר"ה שהשם הוי"ה ב"ה היא מידה ראשונה ממנין המדות, על כרחך מוכח דהכוונה על האמירה לבדה. והוה שאמר משה (כמדובר יד, יז-יח) 'כאשר דברת - לאמר הוי"ה ארך אפים, שמירת הוי"ה מורה שהכוונה היה 'לאמר'".

רמ"ה ר"ל מן מרת א"ל יוצאת הוראה לכל ישראל 'לומר שלש עשרה', ובאמירה בעלמא הקב"ה מוחל עונותיהם (לשון רבינו כמאמר אלול מאמר ב אות ד).

רמ"ו. זה לשון בעל הפלאה שם (פרשת כי תשא): "עוד אמרו שם (ר"ה יז, א) שנתעטף הש"י כשליח ציבור, אמר אם יעשו בני כסדר אני מוחל להם עונותיהם. ויש מפרשים, דהיינו שיעשו ממש כסדר הזה, וכענין שאמרו חז"ל (ספרי דברים יא, כב) 'ללכת בכל דרכיו' - הוא רחום ואתה תהא רחום, ועוד אמרו (שבת קנא, ב) 'ונתן לך רחמים ורחמך' (דברים יג, יח) - כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים. ושמעתי לפרש מה שיסודו לומר 'אל הורית לנו לומר שלש עשרה', מפני שאפילו לדעת החושבים שלש עשרה מדות מן 'אל רחום וחנן' נסתר מפני זה, שא"א לאדם לעשות מדות א"ל, והוה שאומרים 'אל הורית לנו לומר שלש עשרה', שמדת א"ל מורה לנו דמה שאמר הש"י 'אם יעשו בני כסדר הזה' היינו באמירה לבד ולא בעשיה".

וכדברי בעל הפלאה ז"ל [בתוספת קצת] הביא הרב חיד"א ז"ל בספרו חומת אנך (תהלים ט) בשם

הראשונים, וכלשונו: "במה שאמר הקב"ה 'כל זמן שעושים כסדר הזה הם נענים', יש בזה שני פירושים, או שיאמרו הי"ג מדות באמירה לבד והם נענים בזכות אמירת י"ג מדותיו יתברך, או אמירה לבד אינו מספיק לצורך להיות רחום וחנן וכו'. והמפרשים הביאו ראיה שהפירוש הוא באמירה בעלמא, שהרי ראשונה שבי"ג מדות לפי הוזהר הקדוש ורבינו האר"י זצ"ל הוא א"ל, ואם כן מוכח דמה שאמר 'כל זמן שעושים כסדר הזה' היינו להתעטף בציצית ולומר בכוונה י"ג מדות. ובוזה פירשו הראשונים נוסח שתקנו 'אל הורתנו לומר מדות שלש עשרה זכור לנו היום ברית שלש עשרה', דהכוונה דמדת א"ל שהיא מי"ג מדות ידענו שהכוונה 'לומר' הי"ג מדות ובאמירה סגי, שהרי מדה ראשונה היעשה לו אדם אלהים, אלא מוכרח באמירה, וזה שאמר 'אל הורתנו לומר', כלומר 'א"ל' - ממדת א"ל, 'הורתנו' מדות 'שלש עשרה' 'לומר' ולא לעשות, ואם כן 'זכור לנו היום ברית שלש עשרה'".

רמ"ז. ותפלה זו אמרה אסתר, כאמרם ז"ל (מגילה טו, ב) "כיון שהגיעה [אסתר] לבית הצלמים נסתלקה הימנה שכינה, אמרה 'אלי אלי למה עזבתני'". (וע"ע מדרש תהלים כב, ו). [ולעיל (מאמר א אות ה) מביא רבינו מדרש פליאה: "שאלה אסתר מפני מה נתחייבו שונאידם של ישראל כליה, והשיבו לה מן השמים, מפני שנעשו ישראל מ"ך ור"ש, מיד פתחה אסתר ואמרה 'אלי אלי למה עזבתני'"].

רמ"ח. א"ל. רמ"ט. וכמו שכתב הרמב"ם (סה"מ מצוה ח; דעות א, ו): "צונו להדמות בו יתברך לפי יכלתינו, והוא

21

היא י"י (דברים) בית דין של כ צנרה.

והנה צונן ואסתר צודאי הזכירו הזכירה אסתר מזה להלכה ד לומר דהכוונה הוא רחום' ו 'מה הוא א"ל שני"ג מדות

אומרו ויהלכת ב אף אתה היה רד היה חנוך, מה צדיק, מה הקב" (וכ"כ סמ"ג מ"ע ז ספר החינוך מציה [ובספרי נעקב ככל דרכיו] ודבר הן דרכי מקום, ואומר [יואל ג, ימלט', וכי היא של מקום, אלא רחום, הקב"ה נ ועשה מתנות חנ היה צדיק, נקרא חסיד' וכו'].

ר"ב. כאמרם ז"ל אמר רבי ירמיהו אנו משגיחין בכו בסיני אין פוסקי דין של מטה הן וכתב רבינו י כתב ההכרעה בכך עוד לא הכריעו הספק הרי הוא וכן יש לדייק המשניות), שכתב:

2

היא^י (דברים ל, יג), עד אשר יפסקו ההלכה בית דין של מטה על ידי חזיה הוכחה וחזיה סגרה.

והנה בזמן הגזירה כאשר לעקו מרדכי ואסתר וגם כל ישראל צימי הנוס^י, צדאי הזכירו הי"ג מדות של רחמים, והנה הזכירה אסתר שם א"ל צמפלתה והזכירה מזה להלכה דדי בהזכרה בעלמא, דאי אפשר לומר דהכוונה יעשו לפני דוקא בעשיה מה הוא רחוס' וכו', אס כן איך אפשר לומר מה הוא א"ל, על כרחך מן השם א"ל שצי"ג מדות מוכח אשר רק בהזכרת שלש

עשרה מדות בדבור בעלמא תלמח על ידם תשועה לישראל. והנה מרדכי ואסתר גם כל ישראל הזכירו צמפלתם הי"ג מדות, הנה אמרה אסתר א"ל"י א"ל"י למה עזבתני, למה תהיה רחוק מישועתי דבר"י שאגתי, הרי מן שם א"ל מוכח דבדבור בעלמא אוושע וכנ"ל^י, ועוד יתבאר אי"ה להלן בסמוך. **ל** ודפי זה, עם היות שהוא מנוה בתורה והלכת בדרכיו מה הוא רחוס וכו', עם כל זה היתה טענת אסתר על ישראל הגם שח"ו לא הספיקו לעשות המנוה הזאת בפועל לילך במדותיו ית"ש עם כל זה מוכח

יודעי בינה

אומרו 'והלכת בדרכיו' וכו', מה הקב"ה נקרא רחום אף אתה ה'יה רחום, מה הקב"ה נקרא חנון אף אתה היה חנון, מה הקב"ה נקרא צדיק אף אתה היה צדיק, מה הקב"ה נקרא חסיד אף אתה היה חסיד." (וכיכ סמי"ג מ"ע ז; ספר יראים מצוה תח; סמ"ק עשין מו; ספר החינוך מציה תריא).

[ובספרי (עקב פיס' מט) דרשו כן מהפסוק "ללכת בכל דרכיו" (דברים י, כב), שדרשו על פסוק זה: "אלו הן דרכי מקום, ה' אל רחום וחנון" (שמות לו, ד), ואומר (יואל ג, ה) 'והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט', וכי היאך איפשר לו לאדם להיקרא בשמו של מקום, אלא נקרא המקום רחום אף אתה היה רחום, הקב"ה נקרא חנון אף אתה היה חנון וכו' ועשה מתנות חנם, נקרא המקום צדיק וכו' אף אתה היה צדיק, נקרא המקום חסיד וכו' אף אתה היה חסיד" וכו'].

דג. כאמרם ז"ל (ב"מ נט. ב) "מאי לא בשמים היא", אמר רבי ירמיה, שכבר ניתנה תורה מהר סיני אין אנו משגיחין בבת קול". כלומר, לאחר שניתנה תורה בסיני אין פוסקים בכל מקום אלא כפי מה שכית דין של מטה הכריעו (עיי"ש בחוספות ד"ה לא). וכתב רבינו לחדש, שנכלל בזה גם שלא ניתנה כח ההכרעה בכל ספק אלא לבית דין של מטה, וכל עוד לא הכריעו ביד של מטה בדבר ולא נפשט הספק הרי הוא נשאר כספיקו גם בב"ד של מעלה. וכן יש לדייק מלשון הרמב"ם (בהקדמתו לפירוש המשניות), שכתב: "כבר הודיענו על פי ה' שלא תבוא

מאת ה' שום תורה זולת זו (שנמטרה למשה), והוא אומרו 'לא בשמים היא', ומשמע שמאז ניתנה תורה אין שום הכרעה בב"ד של מעלה בעניני התורה ובכלל זה גם ספיקות שלא נפשטו בב"ד של מטה.

דנא. כמבואר במגילת אסתר (ד, טו-יז) שהתכנסו כל ישראל אשר בשושן וצומו שלשה ימים לילה ויום, ואמרו במדרש (אסתר ח, ז) "מה עשה מרדכי, קיבץ את התינוקות ועינה אותם מלחם ומים, והלבישן שק והושיבם באפר, והיו צועקים וכוכין ועוסקין בתורה, ובעת ההיא היתה אסתר נפחדת מאד מפני הרעה אשר צמחה בישראל, ותפשוט בגדי מלכותה ואת תפארתה, ותלבש שק ותפרע שער ראשה ותמלא אותו עפר ואפר, ותענה נפשה בצום ותפול על פניה לפני השם" עיי"ש.

דנב. ר"ל, לכן אמרה אסתר 'אלי אלי' והזכירה את השם א"ל דייקא, כדי להוכיח מזה כי די בהזכרת הי"ג מדות של רחמים בפה, ואין צריך להידמות אליו יתברך ממש, שהרי השם א"ל הוא אחת מהי"ג מדות ולא שייך להידמות בזה להשי"ת. וכיון שראתה אסתר שעדיין לא נושעה, אמרה מדוע רחוק מישועתי דבר"י שאגתי, 'דבר'י דייקא, כלומר מדוע אין דיבורי ושאגתי באמירת הי"ג מדות של רחמים מתקבלים, הרי די בדיבור הפה כדי לעורר הי"ג מכילין דרחמי ע"י אמירת סדר הי"ג מדות של רחמים ואין צריך למעשה ממש.

יה
ה.
רי
ות
זו
יס
ה'
או
בת
זק
יס

ומן
יס,
נים
לבר
שים
הרי
בינו
זמר
צית
נים
זרה
זרת
וי"ג
לו
אל
תנר
כן

טו,
לקה
ועי
בינו
ייבו
זים,
סתר

ה א.
הרא

ספר

בני ישישכר

לשבתות ומועדים וחדשי השנה

דרושי תורות וחוקים, מדבש מתוקים, שבעתיים מזוקקים,
 נובעים ממקור נאמן, מאן מלכי רבנן, ונוזלים מן לבנון,
 המנורה הטהורה, בוצינא דנהורא, אספקלריא המאירה,
 מוהר"ר **צבי אלימלך שפירא** וצללה"ה
 אב"ד בכמה קהלות ובערוכב ימיו בק"ק דינוב יצ"ו

מאמרי חודשי

סיון - תמוז אב - אלול

ועתה נסדר ונדפס מחדש בעהשי"ת
 באותיות מאירות עיניים ובהגהה מדוקדקת
 וסכיב יחנו ביאורים הארות והערות בדברי רבינו אשר יכונה בשם

'יודעי בינה'

ל"ג בעומר
 תשע"ד

ז) ואגב באתי להתעורר בכתוב הלזה 'וחנותי את אשר אחון' [הנה הוא מדת 'וחנון' (שמות לד, ו) ורחמתי' וכו'] (הוא מדת 'רחום' (שס)), הלא נסדר השלש עשרה מדות 'רחום' מוקדם ל'חנון' ^{טו}. והנראה, דהנה אמרו שם בגמרא ברכות (ה, א-ב) כל העוסק בתורה וצגמילות חסדים וקוצר את וכו' מוחלין לו על כל עונותיו, ואמרינן שם, בשלמא תורה וגמילות חסדים דכתיב (משלי טו, ו) 'בחסד ואמת יכופר עון', חסד זו גמילות חסדים, ואמת זו תורה, דכתיב (שם כג, כג) 'אמת קנה', אלא קוצר את בניו וכו' מנלן, תנא ליה ההוא סבא משום רבי שמעון בן יוחאי, אחיא 'עון' 'עון', כתיב הכא 'בחסד ואמת יכופר עון', וכתיב התם (ירמיה לב, יח) 'ומשלם עון אבות' וכו' ^י.

→ והנה זה דרכינו כל היום, כי לא צמקרה → הוא בתורתנו אשר ההלכה אחת נלמדת בקל וחומר ואחת בגזירה שוה וכיוצא מהמדות, אבל היא הכל צחכמה נפלאה. דהנה המדות שהמורה נדרשת בהם הלא הם תורה שבעל פה נמקרו מקיני, והמה מכוונים להי"ג מדות של רחמים הנכתבים בתורה שכתב ^{טו}, דהיינו כשילמוד האדם מדת 'קל וחומר' מעורר מדת 'א"ל' ^{יב}. [ועיין בכתבי הקדוש מוה"ר דב בער זללה"ה (מגיד דבריו ליעקב אוח קלו), אמר, הנה משה שהתפלל על אחותו 'א"ל נא רפא נא לה' (נמדנר יב, יג), הנה רצה לעורר מדת 'א"ל', השיב לו הקב"ה (שם פסוק יד) 'ואזיה ירק' וכו', היינו למוד קל וחומר ^{יג} ויתעורר מדת 'א"ל' ^{יג}]. וכשילמוד

יודעי בינה

שנמשכים אליה מ"ג מדות עליונות תורה שבכתב, הנדרשת ב"ג מדות אלו דוגמת י"ג אלו, כי כל מה שיש בתחתונים יש בעליונים, ומשם נתפשט בתחתונים ^{יג}.

^{יב}. שהיא המדה הראשונה לשיטת רבינו הסובר (לעיל אות ג) כדעת הזוה"ק והאר"י ז"ל.

^{יג}. וכמו שאמרו חז"ל (ביק כה, א; ביב ק"א, א; ובחסים טו, ב) 'חניא מדין ק"ו כיצד - מנין שהתורה ניתנה לידרש בקל וחומר', ויאמר ה' אל משה ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים', ק"ו לשכינה ארבעה עשר יום, אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון' [פירוש, אילו נוף בה אביה וכי לא היה ראוי שתהא נכלמת ונזופה במשך שבעה ימים, ק"ו לשכינה, מאחר שנוף בה ה' כ"ש שיש לה להיכלם ולהיות נזופה במשך י"ד יום].

^{יד}. עיי"ש שהקשה למה לא נכתב בתורה כפירוש תשובת הקב"ה 'קל וחומר לשכינה י"ד יום', וגם מדוע השיב הקב"ה למשה דרך ק"ו ולא אמר לו בפירוש שחיסגו שבעת ימים, וחירץ, דכיון שביקש משה שתתעורר מדת 'א"ל' ותרפא א"ל מרים, וכמו שביקש 'אל נא רפא נא לה', לכן אמר לו הקב"ה שידרוש בדרך קל וחומר וע"כ כן תתעורר מדת אל, כי מדת קל וחומר מכוון נגד מדת 'א"ל' שרצה הקב"ה

^{טט}. כמו שנאמר (שם) 'ה' אל רחום וחנון', 'רחום' קודם ל'חנון'.

^ע. שם: 'כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים וקוצר את בניו מוחלין לו על כל עונותיו. אמר ליה רבי יוחנן, בשלמא תורה וגמילות חסדים דכתיב (משלי טו, ו) 'בחסד ואמת יכפר עון', 'חסד' זו גמילות חסדים, שנאמר (שם כא, כא) 'רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד', 'אמת' זו תורה, שנאמר (שם כג, כג) 'אמת קנה ואל תמכור', אלא קוצר את בניו מנין, תנא ליה ההוא סבא משום רבי שמעון בן יוחאי, אחיא 'עון', 'עון', כתיב הכא 'בחסד ואמת יכפר עון', וכתיב התם (ירמיה לב, יח) 'ומשלם עון אבות אל חיק בניהם' ^י.

^{עא}. כי הי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן (המנוים בספרא י"ג מדות פ"א) המה מפתחות מכוונות לעורר ולפתוח הי"ג מדות של רחמים, וכל מדה ומדה שימדוד האדם בלימוד התורה שבעל פה מעורר נגדו בגבהי מרומים אחת מהי"ג מדות של רחמים המבוארים בתורה שבכתב, וכדאיתא בזה"ק (ת"ג רכת, א) "תליסר מכילן דרחמי דאורייתא דאתמר בהון בשלש עשרה מדות התורה נדרשת", ונתבאר ענינו בפרע"ת (שער עולם העשיה פ"ו) "הנה אין ספק כי התורה התחתונה שנדרשת ב"ג מדות אלו,

24

חסד
חום
יקר
יות
אשר
אגון,
פי
לא
כו,
חום
חס
אמר

השם
נמרא
זפלה
זשם
זר"ע,
עמים
עולה

איכא
ז על
ויכרין
חתוך
אסור

בני
של
הי"ג
זינים'
רכות
לומר
לה'

ישית

25

אדם 'גזירה שוה' מעורר מדת 'רחום' ע"ה, וכן באינך ע"ה.

והנה כשיש לאדם ח"ו עונות ונגזר כנ"ל, הנה בלמדו 'גזירה שוה' מעורר מדת 'רחום', ומדת 'רחום' זה סגולתה, 'והוא רחום' יכפר עון ולא ישחית' (פסלים ע"ה, לח), אפילו כשנגזר ח"ו השחמה על שונאי ישראל, במדת 'רחום' - יכפר עון ולא ישחית'. ולפי זה הנה מצין גם כן בכלן, ללצעזור זה נלמד הדבר בגזירה שוה, הנה כשילמוד האדם הגזירה שוה הזאת אחי' 'עון' 'עון', הנה יעורר מדת 'רחום' יכפר עון ולא ישחית', הכן הדבר.

והנה תולדות הבנים הם בקגולה בהעורר מדת 'וחנון', כמו שאמר יעקב (בראשית לה, ג) 'הילדים אשר חנ"ן אלקים את עבדך', על כן במדות שהתורה נדרשת בהן היא מדת 'בנין אב', כי סגולתה לעורר מדת 'וחנון' שמסוגלת לבנים שהן 'בנין אב', הכן ע"ה. אם כן לפי זה מצין מדת 'וחנון' מסוגל להוליד בנים, ומדת 'רחום' מסוגל להחיות הבנים שיהיו חיים וקיימים. על כן נאמר בפסוק כסדר הזה, 'וחנות' [מקודם להוליד בנים], 'ורחמתי' [שהיו הבנים חיים וקיימים], הכן הדבר, ובמקומות אחרים הארכתי בעניינים הללו ברחב ידיים ע"ה.

יודעי בינה

שיעורר משה מדת א"ל, לכן אמר לו בדרך קל וחומר שהוא מכון נגד מדת א"ל.

ע"ה. וכמו שכתב בפרע"ח (שער עולם העשיה פ"ו; וע"ע שער מאמר רז"ל - מדרשים): "מגזרה שוה, לפעמים תקבל [המלכות] מתפארת שבתפארת, שהוא מכריע בקו השוה בין החסד וגבורה [הנקראת תפארת, והיא מדת הרחמים (כמבאר בחיקוי קב, א)], ואז יהיה העולם נידון בדרך ממוגז, לא רחמים גמורים ולא דין גמורים, אלא גזרה שוה לשניהם ממוצעת כסוד התפארת".

ע"ה. ובוה מבאר רבינו (אגרא דכלה פרשת בראשית) מה שאמרו הקדמונים (ראשית חכמה שער הענוה פ"א אות יד כ"ס הגאונים), דכוונת הקב"ה באמרו למשה בשעה שגילה לו הי"ג מדות של רחמים 'אם יעשו בני לפני כסדר הזה אני מוחל להם' (ע"ה ר"ה י"א, א), היינו 'יעשו לפני כסדר הזה' בפועל ממש, כלומר יעשו כמדותיו ית"ש ויקיימו מצות 'הלכת בדרךיו' (דברים כ"ה, ט) - מה הוא רחום אף אתה רחום וכו' (ע"ה לעיל אות ד באריכות). ומבאר רבינו ש'הלכת' הוא לשון הלכה, היינו כשאנו עוסקים בהלכה ודורשין קל וחומר שהיא המדה הראשונה בי"ג מדות שהתורה נדרשת בהם מעוררים מדת א"ל, וכן ע"ה שדורשים מדת גזירה שוה מעוררים מדת רחום, וע"ה כן השי" מרחם עלינו ומוחל עונותינו, והוה כוונת אמרם ז"ל 'מה

הוא רחום אף אתה רחום', היינו עשה גם אתה מדת רחום, ע"ה שתלמוד גזירה שוה ותעורר מדת רחום.

ועל פי היסוד האמור בפנים כתב רבינו באגרא דפרקא (אות שלו): "מנהג ישראל, אדם כשעוסק בתורה ומתקשה באיזה דבר הוא מסלסל ומהפך בזקנו וממשמש בו, והלא דבר הוא. ונראה לי, דהנה הזקן מרמז ליי"ג מדות של רחמים, וידוע דיי"ג מדות שהתורה נדרשת, מכוונים נגד יי"ג מדות של רחמים, וכאשר האדם אינו מבין איזה דבר אינו יכול להגיע לאיזה מדה שהדבר הזה נדרש בו, והנה ממשמש בזקנו ובאיתערותא דלתתא איתער עובדא לעילא ומתעוררים יי"ג מדות של רחמים ומשפיעים ליי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן ומושפעים אל האדם, ואז מתגלה לו הדבר הנעלם מאתו".

ע"ה. כי ע"ה הכן נעשה האב לאב, נמצא כי היבנין אב' נעשה ע"ה הבנים הנשפעים ממדת 'וחנון', לכן מכון מדת 'בנין אב' נגד מדת 'וחנון'.

ובאגרא דכלה (פרשת מקץ) כתב רבינו באופן אחר קצת: "במדות שהתורה נדרשת בהן הוא בתורה מדה הג' נגד 'וחנון' הוא בנין אב', היינו, שיהיה להשכטים חנינה מבנין אב, היינו זכות אבות, אפילו ח"ו לא יהיה להם זכות בגלות, יעמוד להם היבנין אב' - היינו זכות אבות".

ע"ה. ע"ה ר"ח מאמר ד אות ג; שכתות מאמר ג אות

ח) וכיון שכל מדות שר מכוונות לפתו של רחמים כח אמרי קדוש ז מוה"ר זני ה אמר צרייחיו הי"ג מדות השל הכחוז השל המפרשים כ 'וכן' ע"ה, אצל וגם למה לא

ה; שם מאמר מאמר ד דרוש מאמר י אות ו ד; אדר מאמר דכלה פרשיות וכהנה רבות ב ע"ה. הנה הגירס דרושי עלינו לש האריז"ל (שער עולם העשיה בספרא 'וכן', ל'וכן' עם פת' ה"ט"ז (אור"ח סי שבע"פ - כלל ה למהרש"ם מכער חורה שהביא הלכות תפלה לומר 'וכאן'. פ. היינו למד המדות מה ש שם. וכבר עם המדות אותיות ד ספר קרבן או פ"א שם: 'תנ 'ונקה' שכבר ינקה' שכבר נ ואינו מנקה ז

ספר
שאלות ותשובות
חתם סופר

למרגא ורכנא גדול מרבן שמו
רבי **משה** בהרב רבי שמואל **סופר** זצלה"ה
אב"ד ור"מ בק"ק פרשבורג והמתחז

יורה דעה

חלק שני
סימן קצח - שנו

הודפס לראשונה בפרעסבורג
בשנת עט **סופר** מהיר לפ"ק (תר"א)

ועתה כס"ד יוצא לאור עולם כרוכ יופי והדר
בהנהגה מחודשת, הערות וציונים מספרי רבותינו ראשונים ואחרונים,
ובתוספת ספתחות ומדור הוספות והשלמות ועוד כמה מעלות טובות
כאשר עיני הקורא תחוינה מישרים

ע"י המשתדל

ע"ה **דניאל בימזן** ס"ט

בעיה"ק ירושלים תובכ"א

שנת **תשע"א** לפ"ק

כסדע מכון **המאו"ר** להוצאת ספרים

שע"י ישיבת **"אורות התשובה"** ירושלים ת"ו

[חרבן ירושלים]

וכבר עלה בלבי לומר לפמ"ש רמב"ן באגרת הנפלא שלו [בסו"ס תורת האדם] שכל מקום המקודש יותר מחברו חרוב ושמם יותר מחברו. ע"כ הואיל ובעו"ה עדיין לא הגיע עד עתה זמן בנינו, ע"כ היה זאת כדי שלא יתישב ירושלים ביתר עז כי לא זכינו לכך. מי יתן ויזכני הי"ת להיות ממישבים של ירושלים ועכ"פ לא ממרהסים וממחריבים ח"ו להארץ גלות ישראל.

[מעלת יושבי ירושלים בזה"ז]

ומאוד תמהתי על דברי י"ג הגאון מהר"ם עמרם נ"י מוחזקני בו שהוא בקי בחדרי תורה ואך הפעם לא כיוון יפה במ"ש ורמו לעיין בתשו' מהרמ"פ סי' כ"ט דבזה"ז אין חילוק מקומות. הנה הגאון הנ"ל כתב כן מאיטליא למהר"מ אלשקר בירושלים שאין לו להשתרר עליו ותלמידיו אעפ"י שהוא יושב ירושלים. ומעתה אם נבין הדברים כפשוטן ואין בין ירושלים לאיטליא כלום, א"כ מכ"ש שאין מעלה ליושבי א"י שבשאר קהלות, דעכ"פ איכא פלוגתא אי קדשה לע"ל, ומקום מקדש ודאי קדשה לע"ל. ואנשי ירושלים קרובים עכ"פ טפי למקום מקדש ההוא משארי יושבי א"י. אבל חלילה לא היתה כך כוונת הגאון ז"ל אלא לענין השתררות התורה שיהיו בני ח"ל מחויבים להיות נגררים אחר בני א"י בגזרותיהם ותקנות ומכ"ש יושבי ירושלים שנאמר מציון תצא תורה וזה בטל עתה בעו"ה. ואדרבה, אפשר בכל עדיף מא"י מפני שהוא מקום ישיבה טפי. ויעיין בלח"מ ספ"ה ממלכים. ומימי הרי"ף ואילך אין מעלה גם לארץ שנער לשארי ארצות לענין שררות התורה אבל מענין קדושת המקום לא דיבר הגאון ז"ל.

וכיון שלא דיבר הגאון מהרמ"פ ז"ל מזה נחזי אנן דתנן (כתובות קי. ב) הכל מעלין לירושלים אפי' אם רובא גוים כמבואר שם ופסקו בש"ע (א"ה סי' עה ס"ד) ש"מ אפי' בזה"ז הדין כן. ומהרי"ק שרש ה' כתב בזמנו אין לך מצוה גדולה כזו לבנות בהכ"נ בירושלים עה"ק מקום מוכן לעלות תפלה השמימה וכו'. ובסוף השרש ההוא כי וז"ל כדי שיהיה להם כזכות העמידה שם כי רב הוא כי שם ציוה ה' את הכרחה לברך בשמו ולשרשו עכ"ל. ובתשו' מו"ה בצלאל אשכנזי סי' ט"ז [בדפו"א: י"ד] ד"ה וגם

שדמי בתים הללו וכו' כתב שיערערו על הדירה בירושלים ושוב אפי' על עולי רגלים ואם אין ירושלים ח"ו אין חברון (כצ"ל) עכ"ל ע"ש. לא הבנתי איך תלה ישיבת חברון בירושלים, אבל עכ"פ מבואר דמשונה למעלותא ישיבת ירושלים משיבת שארי מקומות שבא"י, א"כ ממילא י"ל אפי' יהיו הת"ח שבשאר מקומות שוים לירושלים אבל עכ"פ ממילא אינהו טובים במעשה המצוה בישיבת ירושלים. ויעיין בס' ברכי יוסף [יור"ד] סי' רנ"א (סק"ה) מענין קדימת בעל מעשים ומכ"ש כששניהם חכמים דיש קדימה לבעל המעשים.

[קדימת עניי ארץ ישראל]

איברא דהרמב"ם בהל' אישות (פי"ג הי"ט-כ) מייתי הך מתני' הכל מעלין לא"י והכל מעלין לירושלים. ואמנם לא מצאתי לו בהל' מתנות עניים (ו. יג) הן ספרי פרשת ראה דיש להקדים עניי א"י ולא מייתו רק קדימה דפרק איזהו נשך (עא. א) קרובין מעניי עירך.

וכשאני לעצמי אמרתי דקרא אם כסף תלוה לא מיירי בפודענות ח"ו שידורו ישראל בח"ל בזמן שיושבים של א"י בתוכה דנראה דאפי' כשעושים רצונו של מקום לא הובטח [שלא] יהיו בהם עניים שצריכים להלוות לפי שעה, אע"ג שהובטחו אפס כי לא יהיה כך אביון שיצטרך ליטול מתנות באדם, אבל שלא יהיה עני שיצטרך להלוות לא הובטחו, א"כ מיירי קרא דאם כסף תלוה בשעושים רצונו וכולם יושבים בא"י ולא הוצרך קרא לקדימה לעניי א"י אבל קרא דפרשת ראה מיירי להדיא בשאין עושים רצונו ולא יחדל אביון וכמו שהיה בזמן בית שני ואז יש קהלות ישראל בח"ל הוצרך לומר בארצך להקדים עניי א"י לעניי ח"ל. כך הי' נלע"ד. אלא שמרמב"ם נראה דלא פסקו כלל להך ספרי וצ"ע.

[קביעת יום מועד ביום שנעשה לו נס]

וכבר הארכתי יותר מדי, ולסיים בנחמה אומר, מ"ש לעיל (ד"ה אמנם) דקביעת יום מועד ביום עשיית נס הוא ק"ו דאורייתא. ולפע"ד לפ"ז יום פורים וימי חנוכה דאורייתא הם, אך מה לעשות בהם אם לשלוח מנות או להדליק נרות או לעשות זכר אחר, זהו דרבנן, והעובר ואינו עושה

בת. רבינו לא הוכיח בגילה, כי עפ"י הק"ו שהוא על מקרא בגילה יוצא שזו מצוה מן התורה, וכפי שכתב להלן, אך שם גם הוכיח בדלקת נרות בחנוכה, ולעצם הענין ראה בהערות לאורח ח"י רח, וע"י ח"י חת"ס סיכה מ, א.

שום זכר לימי חנוכה דאורייתא. אך העושה עכ"פ ביום א' מימי ו ולא שלח מנות בפורי דרבנן. ואפשר קריאו דאורייתא לומר שירו יציאת מצרים בפה, ו שירה בפה דוקא. וא"נ שהאריכו בו רמב"ם ו דספר המצות, אלא ענ

החיים והשלום לנופך וידיד נפש כל חי ה' פאר הדור נזר הזמן נ"י מרגליות נ"י, מצלאין ברוך יאמר לעומתו י אשרי קהל עדתו שכנ עוד יחליף כח יעל או גם עד זקנה ושיכה ינ חיים אמן.

למען ציון לא אחשו אור משפט צ ממני במכתבי הראשו ציון המצוין בהלכה ורוחב כדרכו בקדש נ בו ולא תלם בלי עיז ומי יסקל אבני קדש ולתעודה בכל זאת לא מקום שידי הכהה מ והחונן דעת יתן חלג וע

כו. ע"י רש"י ויטרי אבן מני
כו. א"י מקור רבינו בזה. ור'
א. לא נמצא בכתובים.
ב. לעיל סי' רלג ד"ה ומ"ש
ג. יעין דינא דחיי לאוין פא

בפ"ע כיון שהוא כלול בכלל ספור י"מ. וכימי צאתנו ממצרים יראנו נפלאות ונזכה לישועות הנכאות כב"א.

הכ"ד יתיב בארעא דחשוכה ומילין לצד עילאה ממלל ברוח נמוכה, ואולי לכשיגיעו הדברים לארץ נכונה יתעלו ויתקדשו פי שנים בחכמה ובתבונה וברעית ובכל מלאכה. ועד"ז נתעלה חלמוד בבלי על ירושלמי אחר שנתקבל שם"י, והיתה הרוחה בדין ובהלכה.

א"נ. משה"ק סופר מפפד"מ

L

תשובה רלד

[ישיבת ירושלים וישיבת שאר מקומות בארץ ישראל]

[קדימת יושבי ירושלים לענין צדקה]

במה שרמזתי במ"ש כס' ברכי יוסף סי' רנ"א (סק"ה) בחילוק צדקה להקדים עושי מצוה ופועלי צדק יותר מן השאר והנחנו ג"כ שישיבת ירושלים חשיבה משיבת שארי מקומות בא"י א"כ ממילא יש ליושבי ירושלים קדימה מה ליושבי שארי ערי א"י וכל זה ברור ופשוט לכאורה.

אלא במ"ש שפשוט בעיני שישיבת ירושלים יש בה מצוה יותר משיבת שארי ערי א"י והבאתי בפשיטות ממתני' שלהי כתובות (ק. ב) דהכל מעלין לירושלים וזה אפי' בזה"ז לכל הפוסקים. דאפי' להמרדכי (שם סי' רפ) והג"א (כתובות פ"ג סי' יח) דכ' אשה בזה"ז לא יכולה לכוף האיש מ"מ האיש יכול לכוף, א"כ ש"מ דמצוה איכא וא"כ היושב בה עוסק במצוה טפי וראוי להקדימו עכ"פ. ועל זה כתב והאריך הדרת גאונו נ"י בפירושים שונים על דברי הג"א שהמה נפלאים לכאורה דאפי' אחר ההגדה דירושלמי מיירי בזה"ז. וכן הוא בתשובות מיימוניות סי' כ"ח, מ"מ מה שמסיים ומתני' מיירי בזמן

שום זכר לימי חנוכה ופורים עובר על מ"ע דאורייתא. אך העושה שום זכר יהיה מה שיהיה עכ"פ ביום א' מימי חנוכה ואפי' לא הדליק נרות ולא שלח מנות בפורים וכדומה אינו אלא עבריין דרבנן. ואפשר קריאת הלל"י ומגילה הוה ק"ו דאורייתא לומר שירה כמו שצוה בפסח לספר יציאת מצרים בפה, ה"נ ממות לחיים חייב לומר שירה בפה דוקא. וא"כ היה יוצדק קצת דברי בה"ג שהאריכו בו רמב"ם ורמב"ן (בשערים) [בשרשים] דספר המצות, אלא עכ"פ לא היה לו למנותו מ"ע

החיים והשלום לנופך ספיר ויהלום ה"ה ידיד ה' וידיד נפש כל חי ה"ה גאון עולם תפארת ישראל פאר הדור נזר הזמן נ"י ע"ה פ"ה כקש"ת מהו' זלמן מרגליות נ"י, מצלאין אנחנו לחייב רב רבנן וביתו ברוך יאמר לעומתו יפוצו עוד חוצה מעיין גנתו אשרי קהל ערתו שככה להם ליהנות מזיו שכינתו עוד יחליף כה יעל אבר כנשר יסוכך עליו באברתו גם עד זקנה ושיבה ינוב כטובה לאורך ימים ושנות חיים אמך.

למען ציון לא אחשה ולא אשקוט עד יצא כנוגה אור משפט צדק בעזה"י באלו הנאמרים ממני במכתבי הראשון"י וי"נ הגאון נ"י בנה עליו ציון המצוין בהלכה ירד לעומק יהושפט באורך ורוחב כדרכו בקדש ממש לא הניח מקום להתגדר בו ולא תלם בלי עידור ומי ישרד עמקים אחריו ומי יסקל אבני קדשו אשר בנה מצודה לתורה ולתעודה בכל זאת לא אישיב ידי אחור מלבדוק עד מקום שידי הכהה מגעת לתוספות ולא למגרעת והחונן דעת יתן חלקי בתורתו מקום שעת לעקר ועת לטעת.

כו. ע' רש"י וטורי אבן מגילה שם.
כו. א"י מקור רבינו בזה. ור' ברי"ף שלהי עירובין דהלכה בבבלי משום דהוי בתרא דחכמי בבבלי ראו הירושלמי.
תשובה רלד
א. לא נמצא בכתובים.
ב. לעיל סי' רלג ד"ה ומ"ש פר"מ ואיקף.
ג. יעון דינא דחיי לאוין פא (פ, ב) ויש"ת יוסף אומין להחד"א סי' נב.

הדירה
ם אין
ש. לא
' עכ"פ
ישיבת
" יהיו
' עכ"פ
ישיבת
רנ"א
שניהם

מייתי
מעלין
עניים
יי א"י
גא, א)

ה לא
בח"ל
דאפי'
[יהיו
אע"ג
ליטול
הלוות
תלוה
ך קרא
מיירי
וכמו
בח"ל
ל. כך
כלל

[
אומר,
מועד
לפ"ז
מה
ת או
עושה
הדלקת